

Pražská vysoká škola psychosociálních studií

**Využití arteterapeutických technik
k naplnění cílů sociální práce**

Markéta Blochová

Bakalářská práce

Studijní program: Sociální politika a sociální práce

Vedoucí práce: Mgr. Martin Kuška, Ph.D.

Praha 2017

Prague College of Psychosocial Studies

**Application of art therapy techniques
to achieve the goals of social work**

Markéta Blochová

Bachelor Thesis

The Bachelor Thesis Work Supervisor: Mgr. Martin Kuška, Ph.D.

Praha 2017

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 28.7. 2017

Markéta Blochová

Děkuji velice Mgr. Martinovi K U Š K O V I, Ph.D. za ochotu, čas, cenné rady a připomínky, které mi poskytoval při zpracování mé práce. Také děkuji pracovníkům v terapeutické komunitě Cesta a jejím klientkám za vstřícný přístup a důvěru.

Anotace:

Tato práce se zabývá využitím arteterapeutických technik k naplnění cílů sociální práce. V teoretické části autorka uvádí základní oborové charakteristiky sociální práce a arteterapie a popisuje jejich cíle, metody, společné cílové skupiny a vzdělání potřebné pro vykonávání obou profesí. Při práci využívá metody focus group a tematickou analýzu a zkoumání provádí v terapeutické komunitě pro adolescenty ohrožené drogovou závislostí.

Klíčová slova: sociální práce, arteterapie, focus group, tematická analýza, drogy, adolescenti

Abstract:

This thesis is concerned with the utilization of art therapy techniques to achieve the goals of social work. In the theoretical part, the author introduces basic characteristics of social work and art therapy and describes their goals and methods, their common target groups, and the qualification needed to practice both professions. In the practical part of the work the focus group method and thematic analysis are used and findings from a therapeutic community focused on adolescents endangered by a drug addiction are summarized.

Key words: social work, art therapy, focus group, thematic analysis, drugs, adolescents

OBSAH

1	Úvod.....	8
2	Teoretická část.....	10
2.1	Vymezení pojmů.....	10
2.1.1	Vymezení pojmu sociální práce.....	10
2.1.2	Vymezení pojmu arteterapie.....	13
2.1.3	Rozdíly v názvosloví v sociální práci, arteterapii a příbuzných oborech...	16
2.2.	Cíle a metody.....	16
2.2.1	Cíle sociální práce.....	16
2.2.2	Cíle arteterapie.....	19
2.2.3	Metody sociální práce.....	22
2.2.4	Metody v arteterapii.....	25
2.3	Společné cílové skupiny sociální práce a arteterapie.....	29
2.3.1	Rodina s dětmi.....	29
2.3.2	Osoby s poruchou attachmentu a posttraumatickou stresovou poruchou.....	31
2.3.3	Osoby se závislostmi.....	32
2.3.4	Osoby zdravotně znevýhodněné.....	34
2.3.5	Senioři.....	36
2.3.6	Romové.....	37
2.4	Vzdělání sociálních pracovníků.....	37
2.4.1	Supervize sociálních pracovníků s prvky arteterapie.....	38
2.4.2	Vlastní zkušenost se supervizí s prvky arteterapie.....	39
2.5	Vzdělání arteterapeutů.....	40
3	Praktická část.....	42
3.1	Specifika léčby u adolescentů v terapeutické komunitě pro mládež ohroženou drogovou závislostí.....	42
3.2	Použité metody.....	45
3.2.1	Metoda sběru dat: Focus group.....	45
3.2.2	Konkrétní průběh Focus group.....	46
3.2.3	Metoda analýzy dat: Tematická analýza.....	48

3.2.4 Výsledná zpráva analýzy dat.....	58
3.3 Diskuze.....	63
4 Závěr.....	66
Seznam použité literatury.....	68
Přílohy.....	72
Bibliografické údaje.....	79
Evidenční list knihovny.....	80

1 ÚVOD

Zájem o arteterapii mne provází již od počátku mého studia na Pražské vysoké škole psychosociálních studií. Oslovoval mě její přesah od pomáhající profese k umění, a také mě udivovalo, jak mnoho lze z obrazu vyčíst o jeho tvůrci. Sama ve svém životě hledám tvořivost a rozmanitost a k výtvarnému vyjádření mám vztah již od raného dětství, kdy jsem od mateřské školy navštěvovala výtvarný obor na ZUŠ. Avšak postupně jsem začala ztrácet kontakt se svou výtvarnou zručností a aktivní přístup k mé vlastní kreativitě se proměňoval až v pasivní příjem výtvarných nápadů jiných osob, a to převážně v digitální podobě. Arteterapie pro mě byla novou šancí znovu se zaměřit na svou obrazotvornost a změnit přístup k vlastní tvorbě. Přestat se zaměřovat pouze na estetická kritéria výsledného díla a snažit se zahlédnout dříve opomíjené prožitky během samotné tvorby - tj. vnímat barvy, dovolit si rozvolnit formu a též zcela svobodně improvizovat. Domnívám se, že arteterapie i umělecká tvorba mohou kompenzovat nepříznivý vliv digitálních medií na lidskou psychiku a opět člověka navracet k jeho celistvému myšlení (SPITZER, 2014).

Pro úspěšný průběh arteterapie je nutné hned na počátku zmírnit úzkost klientů z toho, že jejich výtvarné dovednosti nedosahují vnitřně nastavených estetických kritérií. Způsob výuky výtvarné výchovy na našich školách obvykle klade důraz na kreslířské schopnosti a dovednosti, což v mnohých zaselo nedůvěru v sebe v těchto činnostech. Způsob, jak toto východisko zmírnit, může být úvodní slovo arteterapeuta s ubezpečením, že kritériem pro arteterapii je schopnost klienta dosáhnout úrovně žáka prvního stupně základní školy, což má ve většině případů zklidňující účinek.

Jelikož se arteterapie setkává v mnoha případech se stejnou klientelou jako sociální práce, hledala jsem informace o možnostech propojení obou těchto oborů a s přihlédnutím k tomu jsem si volila i své studentské praxe. V prvním ročníku jsem navštěvovala výtvarný ateliér pro umělce s mentálním hendikepem anebo s psychiatrickým onemocněním. Uvědomila jsem si, že výtvarný cit nemusí jít ruku v ruce s intelektem a že lidé s mentálním postižením mohou mít i vytříbený barvocit. V dalším ročníku jsem trávila praxi v arteterapeutickém ateliéru v Psychiatrické nemocnici Bohnice, kde jsem se poprvé setkala s rožnovským přístupem arteterapie, jenž klade důraz na interpretaci díla a má své kořeny v psychoanalýze. Zažila jsem zde emotivní situace, kdy interpretace pacienta silně zasáhla nebo kdy došlo na „aha efekt“ při odkrytí

nevědomého obsahu. Uvědomila jsem si, že arteterapie nabízí vhléd, který může otřást klientem v základech. Ve třetím ročníku jsem navštěvovala arteterapeutický program v terapeutické komunitě „Cesta“ pro mladistvé ohrožené drogovou závislostí, kde jsem se setkala s nenápadnou a citlivou interpretací, kde byl hlavní rozhovor s klienty. Ti by v tak citlivém věku na přímou interpretaci mohli reagovat spíše odmítavě a v praxi se osvědčilo, aby se jim psychologický rozbor pouze naznačil a poté se došlo kladením otázek ke skrytému obsahu.

Tato tři rozdílná prostředí využívající arteterapii mi ukázala různé přístupy v arteterapeutické práci a poznala jsem zde širší spektrum klientů či pacientů, jež spadají mezi cílové skupiny arteterapie a současně i sociální práce. Mým studijním oborem je sociální práce a mapovala jsem v ní oblasti, ve kterých arteterapeutické techniky nacházejí uplatnění. Reflektuji současný trend některých směrů sociální práce, jako např. práci s osobami s duševním onemocněním anebo spolupráci s dalšími profesemi v multidisciplinárních týmech, kde mohou být přítomni i arteterapeuté.

V teoretické části jsem se věnovala vymezení pojmů sociální práce a arteterapie, popsala jsem cíle a metody obou oborů a věnovala se jejich společným cílovým skupinám. Teoretickou část jsem zakončila kapitolou o vzdělání sociálních pracovníků a arteterapeutů s podkapitolou nazvanou „Supervize sociálních pracovníků s prvky arteterapie.“

V praktické části jsem představila pracoviště „Cesta“, ve kterém jsem shromáždila data pro praktickou část, dále jsem vymežila metody focus group a tematickou analýzu a zaznamenala jsem průběh zpracování dat. Mou práci pak zakončují kapitoly Diskuze a Závěr.

2 TEORETICKÁ ČÁST

2.1 VYMEZENÍ POJMŮ

2.1.1 VYMEZENÍ POJMU SOCIÁLNÍ PRÁCE

Vymezení pojmu sociální práce se různí, neboť náplň oboru vykryštovala postupně. Obdobným způsobem se formovaly i požadavky na sociální pracovníky. Chápání daného pojmu se liší také podle tradice dané země. Ve své práci se zaměřím na aktuální pojetí českých autorů a pro porovnání připojím britský zdroj.

Definice sociální práce podle MATOUŠKA (2001, s. 10) zní: *„Sociální práce je společenskovední disciplína i oblast praktické činnosti, jejímž cílem je odhalování, vysvětlování, zmírňování a řešení sociálních problémů (např. chudoby, zanedbávání výchovy dětí, diskriminace určitých skupin, delikvence mládeže, nezaměstnanosti). Sociální práce se opírá jednak o rámec společenské solidarity, a jednak o ideál naplňování individuálního lidského potenciálu. Sociální pracovníci pomáhají jednotlivcům, rodinám, skupinám i komunitám dosáhnout nebo navrátit způsobilost k sociálnímu uplatnění. Kromě toho pomáhají vytvářet pro jejich uplatnění příznivé společenské podmínky.“*

V této definici mne oslovuje vyzdvihnutí naplňování individuálního lidského potenciálu. Sociální pracovníci by z podstaty své profese měli hledat v každém klientovi jeho silné stránky, vidět v něm v humanistickém pojetí lidskou bytost, která má svou hodnotu sama o sobě, a pokud toto vědomí klient vlivem sociálních okolností ztratil, opět mu ho navracet. V tom tkví síla role sociálních pracovníků v multidisciplinárních týmech, kteří se nezaměřují tolik na patologie, ale na možnost změny u klienta k lepšímu, v čemž mohou být inspirací i pro další profese, jako např. pro psychiatry.

V jiném vymezení od HAVRDOVÉ (1999, s. 154) se uvádí: *„Sociální práci lze definovat ve dvou rovinách – jednou rovinou je obor jako aplikovaná věda, která zkoumá komplexní souvislosti mezi intrapsychickými, interpersonálními, skupinovými a společenskými procesy a způsoby jejich ovlivnění legislativními, organizačními, komunikačními a vztahovými prostředky, s cílem zlepšit životní pohodu všech lidí.“*

Sociální práci lze také chápat jako činnost, tedy profesionální aktivitu, která vytváří podmínky pro rozvoj a lepší využití zdrojů jednotlivce, skupin, komunit a společnosti využíváním prostředků analýzy a komunikace, profesionálním utvářením a usnadňováním vzájemné interakce (organizováním, vyjednáváním) a realizací a změnou legislativních a společenských podmínek, s cílem ochránit a posílit zejména znevýhodněné a ohrožené skupiny a jednotlivce ve společnosti. “

V této akademicky formulované definici jsou vyjmenovány formy, kterými lze ovlivňovat procesy v rámci sociální práce. Jedná se o způsoby, pomocí nichž jsou zde uplatňovány zájmy a prosazovány cíle sociálních pracovníků – tj. pomocí znalostí zákonů, komunikačními dovednostmi, schopností organizovat a také obratností v oblasti vztahů.

Připojuji zde i definici z oxfordského zdroje: *„Účelem sociální práce je umožnit dětem, dospělým, rodinám, skupinám a komunitám pracovat, podílet se a rozvíjet se ve společnosti. Většina lidí, kterým sociální pracovníci poskytují služby, patří mezi nejvíce zranitelné a znevýhodněné ve společnosti. Sociální práce jim pomáhá překonat tyto rozdíly prostřednictvím podpůrných, rehabilitačních, ochranných nebo nápravných aktivit. Sociální práce podporuje sociální péči reagující na širší uplatnění rovných příležitostí bez ohledu na věk, pohlaví, sexuální orientaci, politickou příslušnost, znevýhodnění, rasu, vzdělání a víru.“* (DENNEY, 1998, s. 17-18).

V této definici si můžeme všimnout většího důrazu na rovnost všech, na překonání rozdílů a na srovnání úrovně sociálně znevýhodněných. Domnívám se, že důvodem, proč tomu tak je, může být společenská situace ve Velké Británii. V této zemi je oproti České republice větší heterogenita obyvatel podle národností a náboženství, díky vyššímu počtu přistěhovalců zde panuje větší sociální nerovnost a z těchto důvodů může být právě na tyto skupiny zaměřena sociální práce, což se promítá i na formulaci definice.

České definice se pak více zaměřují na způsoby, jak znevýhodněným skupinám pomoci, jsou střídmější a nenesou ideologické zabarvení. Že by se snad sociální práce v České republice bránila formulaci „rovnost všech“ kvůli komunistické minulosti?

Sociální práce a její vztah k dalším disciplínám

Sociální práce nepatří mezi izolované disciplíny s jednoznačnými hranicemi. Patří spíše k oborům odvozeným, vycházejícím a využívajícím poznatky z více oborů. Obory, se kterými spolupracuje, spadají většinou do oblasti humanitních věd, částečně medicíny, a ve vědecké činnosti sociální práce využívá pro zpracování kvantitativních dat také statistiku. Jak píše NAVRÁTIL (2001, s. 21): „*Pro sociální práci představují největší oporu sociologie, psychologie, pedagogika, psychiatrie a právní vědy. Zapojení poznatků jednotlivých oborů do činnosti sociálního pracovníka je vedle druhu klientely, organizačních a sociálně politických faktorů úzce spjata s jeho paradigmatickou orientací. V terapeutickém modelu sociální práce budou nabývat významu psychologické znalosti, v reformním spíše sociologické a právní.*“

Paradigmatickou orientaci objasním dále v textu v kapitole „Cíle sociální práce.“ Pokud se na sociální práci podíváme z historického pohledu v evropském kontextu, velký vliv na její dnešní podobu měla filosofie a náboženství. Původně vychází pomoc bližnímu z křesťanství, které ji kultivovalo skrze své vzory a biblické příběhy. Stejně jako filosofie se vyjadřovalo i k morální hodnotám.

Zmíním se nyní o oborech, které mají blízko k sociální práci zejména v terapeutickém paradigmatu. „*Sociální práce klade důraz na sociální fungování klienta, v čemž se liší od ostatních disciplín. S psychiatrií ji spojuje zaměření se na osoby, které mají osobní a sociální problémy. Snaží se zlepšit jejich vztahy s ostatními a také pozitivně ovlivnit jejich vnitřní prožívání. Odlišné jsou v tom, že psychiatrie se zaměřuje na duševní zdraví a sociální práce na sociální situaci a vztahy. S psychologií má sociální práce společné to, že se obě profese zajímají o způsob komunikace a vztahování se k druhým lidem a zaměřují se na racionální a emoční procesy lidí. Rozdíly jsou pak v tom, že psychologie se převážně soustředí na individuální chování, zatímco sociální práce na sociální fungování.*“ (NAVRÁTIL, 2001, s. 23). Je tedy zřejmé, že sociální pracovník musí být vzdělán ve více příbuzných oborech, aby dobře vykonával svou profesi.

2.1.2 VYMEZENÍ POJMU ARTETERAPIE

Arteterapii vymezil MATOUŠEK (2008, s. 27) takto: *„Jedná se o využívání exprese v terapii, a to nejčastěji formou výtvarných aktivit. Využívá se u mnoha typů klientů a v řadě programů a podle jejího uplatnění se stále rozšiřuje (např. u osob s demencí, vězňů, osob vážně nemocných či umírajících. (...) Arteterapii lze rozlišit na prvoprocsovou (art as therapy), jejímž těžištěm je tvorba sama a druhoprocsovou (art psychotherapy), při níž je těžiště ve verbálním zpracování procesu tvorby. Prvoprocsová arteterapie, jinak nazývaná integrativní, je vhodnější u lidí s těžkým somatickým nebo mentálním postižením. Nemusí spočívat jen ve výtvarných činnostech, ale i v pohybovém vyjádření, v hudebním projevu a v tanci. Druhoprocsová arteterapie, jinak nazývaná projektivní, je vhodnější pro klienty, kteří si přejí zpracovávat zážitky formou slov a jsou toho schopni. (...) Arteterapie se nejčastěji využívá ve skupinových programech a někdy též při práci s jednotlivci i s rodinami.“*

Arteterapeutka LHOTOVÁ (2010) píše, že arteterapie se zaměřuje na psychické poruchy či obtíže pacienta s cílem léčebně na ně působit a redukovat je. Prostředkem, kterým se toho snaží dosáhnout, jsou nejčastěji výtvarné aktivity – samotná tvorba klienta či pacienta nebo vnímání výtvarných děl. Díla zprostředkovávají terapeutickou komunikaci a vedou i k sebepoznání.

V tomto kontextu se rozlišují dvě formy arteterapie – expresivní a receptivní. Jak upřesňuje ŠICKOVÁ-FABRICI (2002), expresivní, neboli produktivní přístup zahrnuje samotnou tvorbu, tedy malbu, kresbu, modelování anebo i další výtvarné postupy s tím, že dílo vzniká přímo pod rukama klienta či pacienta. Naopak receptivní přístup spočívá ve vnímání uměleckého díla, vybraného s určitým záměrem arteterapeutem, do něhož divák promítá své vlastní obsahy. Dílo v něm může vyvolat silné emoce, spirituální zážitky, životní sílu, naději i smutek či nostalgii. Do této oblasti lze zařadit i návštěvy galerií.

Další definicí psanou v metaforách přispěl KALINA (2005, s. 21) a zní takto: *„Arteterapie je podněcující setkání na pozadí léčebného spojení, které se snaží plně pochopit klientovo sebevyjádření a skrze toto vyjádření dojít k uzdravnému výtvarnému*

podobnosti“.

Připojuji i aktuální definici Americké arteterapeutické asociace (2017):
„Arteterapie je integrující terapeutická a pomáhající profese, která obohacuje životy jednotlivců, rodin a komunit prostřednictvím aktivní tvorby a kreativního procesu. V psychoterapeutickém vztahu uplatňuje psychologické teorie a lidskou zkušenost. Arteterapie účinně působí v oblasti osobních a vztahových problémů stejně tak i potíží v komunitě. Průvodcem a facilitátorem je arteterapeut. Arteterapie napomáhá zlepšení kognitivních a senzomotorických funkcí, pečuje o sebeúctu a sebevědomí, rozvíjí emocionální odolnost, vhled a sociální dovednosti, řeší spory a snižuje utrpení, urychluje společenskou a ekologickou změnu.“

Pro srovnání, jak uvádí ŠICKOVÁ-FABRICI (2002), arteterapie má v USA mnohem výraznější pozici než v ČR, neboť je zde již etablovanou profesí a její služby jsou klientům či pacientům propláceny ze sociálního a zdravotního pojištění jako uznaná léčebná metoda. Arteterapie u nás však zatím není takto plošně klasifikována ani zařazována.

Jak uvádí LHOTOVÁ (2010), arteterapeutické projekty se u nás daří prosazovat v současné době hlavně přes ministerstvo školství, zatímco přes ministerstvo zdravotnictví již mnohem obtížněji, a dveře nejsou zatím arteterapeutům do lékařských profesí otevřeny. Převážnou část těch, kdo v současné době mohou provádět arteterapii za prostředky ze zdravotního pojištění osob, jsou kliničtí psychologové s atestací s arteterapeutickým přesahem. Hrazení arteterapie zdravotními pojišťovnami arteterapeutům s pedagogickým vzděláním či s arteterapeutickým výcvikem je umožněno jen v několika institucích, např. v neziskové organizaci Fokus podporující duševně nemocné.

Arteterapii by pomohla k širšímu uplatnění v praxi průběžná evaluace oboru, prokazující jeho účinnost a také větší publikační činnost odborníků. Tímto způsobem se může dostat do širšího povědomí lidí a její zastánci pak mohou lépe uspět v žádostech o granty a získat více prostředků z ministerstev práce a sociálních věcí, zdravotnictví a školství, popř. i dalších institucí a fondů. Ve výzkumu efektivity jsou prvními vlastovkami zahraniční studie, které aplikují např. poznatky z neurověd v arteterapii

(KRODER, 2008).

Arteterapie je mezioborová disciplína, kde se prolínají cíle volnočasových aktivit, vzdělávání, výchovy, léčby, psychoterapie a sociální práce. Využívá poznatky zejména z obecné psychologie, psychologie osobnosti, pedagogické a sociální psychologie, vývojové psychopatologie, psychosomatiky, klinické psychodiagnostiky a psychoterapie, psychologického poradenství, psychoprolaxe i rehabilitace, policejní psychologie a psychologie umění (LHOTOVÁ, 2010).

Mnoho společného s arteterapií má příbuzný obor artefiletika, jenž je někdy považován za její podobor. Vzájemně se prolínají a pojmy se zde mohou i zaměňovat. Artefiletika se od arteterapie liší tím, že není prvotně určena k léčbě, ale ke vzdělávání a výchově anebo k pozitivní prevenci. Naopak od naukových oborů se liší tím, že jejím klíčovým poznávacím nástrojem – obdobně jako v arteterapii – jsou expresivní tvořivé aktivity. V proudu současného vývoje výtvarné výchovy je artefiletika přístupem, který klade důraz na osobnostní (personalizační) a sociální rozměr výchovy v kulturním kontextu. Komunikace zde probíhá prostřednictvím výtvarného díla.

Jak uvádí významný teoretik arteterapie a současně i autor tohoto pojmu SLAVÍK (in KŠAJT, 2010, s. 185): „*Jedná se o užívání arteterapeutických technik při výchově a podpoře osobnostního rozvoje lidí nehendikepovaných. Artefiletika je pojetí expresivní výchovy charakterizované třemi atributy: reflektivní, tvořivé a zážitkové. Reflektivní přístup vyžaduje poznávání, přemýšlení v oblasti kultury a dialog s žáky o expresivním projevu. Nejde pouze o to něco vytvořit, ale také o tom rozmlouvat a uvažovat v širších kulturních, sociálních a osobnostních souvislostech. Slovem tvořivé je míněno, že hlavním prostředkem poznávání v artefiletice je expresivní, resp. umělecká tvorba. A slovem zážitkové má být řečeno, že k poznávání a k poučení se žáci v artefiletice mají propracovat skrze vlastní zážitek a zkušenost s tvorbou anebo vnímání expresivního díla. Všechny tyto tři atributy musejí být v artefiletice zastoupeny ve vyváženém poměru a ve vzájemné provázanosti.*“

2.1.3 ROZDÍLNÉ NÁZVOSLOVÍ U SOCIÁLNÍ PRÁCE, ARTETERAPIE A PŘÍBUZNÝCH OBORŮ

Arteterapeuté spolupracují s dalšími odborníky z pomáhajících profesí. Někdy však mohou nastat i komunikační potíže, neboť některé disciplíny mají pro stejné záležitosti odlišné oborové označení. Např. mezi lékaři a psychology se hovoří o „nemoci“ a „terapii“, zatímco mezi sociálními pracovníky se používají termíny „sociální problém“ a „podpora“. Další z oborů, kterým je pedagogika, zase používá častěji pojmy „nevědomost“ a „výchova“. Pro výtvarnou činnost lze užít označení „arteterapie“, „rozvoj sociálních dovedností“ anebo „emocionální výchova“. Pokud dojde ke společnému mezioborovému rozhovoru, měli by si být jednotliví odborníci tohoto vědomi (LIEBMANNOVÁ, 2010).

2.2 CÍLE A METODY

2.2.1 CÍLE SOCIÁLNÍ PRÁCE

Cíle sociální práce definuje NAVRÁTIL (2001, s. 10-11) takto: *„Cílem sociální práce je podpora sociálního fungování klienta v situaci, kde je taková potřeba buď skupinově nebo individuálně vnímána a vyjádřena. Sociální práce se profesionálně zabývá lidskými vztahy v souvislosti s výkonem sociálních rolí.“*

Jordan (1987) uvádí, že existují dvě protichůdná pojetí tohoto oboru. Sociální práce má pomáhat klientům, avšak současně plní její institucionalizovaná a s politikou spjatá forma i sociální kontrolu (cit. podle NAVRÁTILA, 2001). Toto pojetí není vzdálené metafoře pečujícího rodiče, jenž má podporující a současně též usměřující vliv na své dítě. Chrání ho, pečuje o něj a současně ho také kontroluje.

Na cíle sociální práce, jež si všímají napětí mezi způsobem života klienta a požadavky společnosti, se zaměřují i další autoři. Např. NAVRÁTIL a MUSIL (2000) poukazují na to, že sociální pracovníci by se měli zabývat především předpoklady schopností osob zvládat překážky, vyplývající z interakce s požadavky prostředí.

Na rozdílnost potřeb společnosti a přání jednotlivce poukázal ÚLEHLA (1995), který uvedl, že sociální práce vede dialog mezi tím, co chce společnost ve svých normách a tím, co chce klient. Odborností sociálního pracovníka pak je být prostředníkem mezi normami společnosti a přesvědčeními klienta a nadále rozvíjet tento dialog a vzájemnou spolupráci.

Podle způsobu náhledu a přístupu se štěpí východiska sociální práce do více paradigmat – zmíním zde tři, a to podle Payna (1997, cit. dle NAVRÁTILA, 2001). Prvním je tzv. terapeutické paradigma, jež za své východisko považuje skutečnost, že naplňování sociální role a fungování ve společnosti úzce souvisí s tím, zda je jedinec duševně zdravý a v psychické pohodě. Při sociální práci ovlivněné tímto paradigmatem je kladen důraz hlavně na komunikaci a vztahy, kdy sociální pracovník empaticky podpoří svého klienta při hledání řešení v dané situaci a jejich vzájemná spolupráce je tvůrčím procesem, jenž ovlivňuje všechny zúčastněné strany. Cílem je zde podporovat hlavně rozvoj osobnosti a sebeuskutečnění. Podmínkou pro uplatnění tohoto paradigmatu je pro sociálního pracovníka sebezkušenostní výcvik a jeho psychologické znalosti. Toto paradigma je klíčové i pro mou bakalářskou práci. Pro úplnost uvedu ještě další paradigmatata.

Druhým východiskem sociální práce je reformní paradigma, jež se opírá zejména o teoretické zázemí sociologie, sociální filosofie a politologie. Vychází z předpokladu, že bez společenské změny nelze efektivně sociální práci vykonávat, neboť společenská moc a zdroje jsou koncentrovány v rukách elit, a proto lze jen obtížně naplnit osobní a sociální rozvoj slabších vrstev. Je zde diskutována také otázka, zda může dojít ke zlepšení životní situace klienta, pokud jsou jeho osobní problémy zakořeněny v omezených možnostech společenské skupiny, ke které náleží. Radikálnější zastánci tohoto paradigmatu nemají daleko k marxistické orientaci.

Třetím východiskem je poradenské paradigma, které se opírá o sociální systém státu a strukturu příslušných institucí. Sociální práce je zde vnímána jako sociální služba a životní situace klienta je hodnocena zejména z hlediska deficitu naplňování jeho potřeb a individuálních omezení, která brání v jejich naplňování. Klientům je třeba poskytnout kvalifikované poradenství a informovat, popř. navést je na další možnosti pomoci. Způsob sociální práce lze považovat za úkolově orientovaný se snahou postupně

dosáhnout potřebné změny. Teoretické zázemí tohoto paradigmatu lze hledat rovným dílem v psychologii, sociologii a právu.

Další vymezení cílů sociální práce klade důraz na sociální fungování klienta a pro řešení jeho problémů využívá komunitní zdroje. Cílem sociální práce je podpora sociálního fungování klienta v situaci, kde je taková potřeba buď skupinově anebo individuálně vnímána a vyjádřena. Sociální práce se profesionálně zabývá lidskými vztahy v souvislosti s výkonem sociálních rolí (NAVRÁTIL, 2001).

Jak uvedli autoři NAVRÁTIL a MUSIL (2000): „*Reflexe životní situace klienta je prvním a nezbytným krokem k volbě takových cílů a metod intervence, které mohou přispět ke změně životní situace klienta, posílit jeho schopnost zvládat požadavky prostředí a přispět tak k obnovení nebo udržení jeho sociálního fungování.*“

Pozastavím se u pojmu sociální fungování. Berme v úvahu, že lidé a jejich prostředí jsou v neustálé interakci. Prostor klade na člověka určité požadavky (např. co se očekává od určité sociální role) a ten na ně musí reagovat. Cílem je, aby mezi požadavky a člověkem nastala rovnováha, neboť pokud on je přestane zvládat, rovnováha je narušena. Někteří jedinci, kteří se od ní odchýlili, mají dostatek sil, dovedností i nápomocných vztahů, aby se znovu do rovnováhy sami navrátili, jiní však nikoliv. Sociální pracovník se zaměřuje na druhou skupinu, kde se stává prostředníkem, jenž se snaží o znovunastolení rovnováhy a současně též o podporu sociálního fungování (NAVRÁTIL a MUSIL, 2000).

Cílem sociální práce je poskytnout pomoc či intervenci těm, kteří na ni mají po odborném posouzení dané situace nárok. Situaci vyhodnocují sociální pracovníci podle vypracovaných metodik pro konkrétní sociální situace. Spolupráce může být vynucena i z úřední moci, jako např. v sociálně-právní ochraně dětí. Klienti buď o pomoc sami požádají anebo je jim přiznána institucionálně. Vyhodnocení situace je vstupním předpokladem pro zahájení vlastní spolupráce.

2.2.2 CÍLE ARTETERAPIE

Jak píše LHOTOVÁ (2010), k cílům arteterapie patří sebevyjádření, aktivizace, sebepoznání, osobnostní růst, podpora osobního vývoje, změna stereotypů, zmírnění úzkosti, uvědomění, náhled, řešení problémů, odhalení nevědomého materiálu, katarze, zpracování konfliktů, podpora a rozvoj tvořivosti, adaptivnější zacházení s emocemi a kultivace obranných mechanismů.

Arteterapie má široké uplatnění a tak může doplnit a obohatit i některou z pomáhajících profesí medicínských, psychologických, sociálních, speciálně pedagogických, výchovných a pedagogických. Zdá se, že další vývoj arteterapie směřuje k výrazným specializacím podle cílové skupiny v různých zdravotních a sociálních oborech, jimž budou arteterapeutické činnosti přizpůsobovány, a to včetně technik a metodických postupů.

LIEBMANNOVÁ (2010) cíle arteterapie přehledně rozdělila na individuální a sociální.

Mezi individuální cíle řadí:

- tvořivost a spontaneita
- víra v sebe a naplňování vlastního potenciálu
- vyjádření citů, emocí a konfliktů
- rozvoj fantazie, poodkrývání nevědomých motivů
- vhled a reflexe sebe samých
- uvolnění

Jiné vymezení individuálních cílů je podle HANUŠOVÉ (1997) následující: osobnostní růst, změna stereotypů, zmírnění úzkosti, náhled, řešení problémů, zpracování konfliktů, podporu a rozvoj tvořivosti, adaptivnější zacházení s emocemi, rozvíjení vlastní interpretace spojené s fantazií a představivostí.

Vrátím se nyní k vymezení sociální cílů arteterapie podle LIEBMANNOVÉ (2010), které jsou naplňovány zejména při skupinové práci:

- uvědomování si svých kvalit skrze uznání a ocenění druhých
- komunikace
- sdílení problémů, zkušeností a vhladů
- objevování univerzality nebo naopak jedinečnosti jedince
- vztahování se ke druhým ve skupině, porozumění vlastnímu vlivu na druhé a na vzájemné vztahy
- společenská podpora a důvěra
- skupinová koheze
- objevování skupinových témat

Alternativní vymezení sociálních cílů arteterapie podle VODIČKOVÉ (2014) je shrnuto takto: vnímání a přijetí druhých lidí, vyjádření a uznání jejich hodnoty, jejich ocenění, rozvoj komunikace a kooperace ve skupině, společné řešení problémů, reflexe vlastního fungování v rámci skupiny, zvládnání konfliktních situací a problémů, pochopení vztahů a vytváření sociální podpory.

Cílem arteterapie a zároveň jejím léčebným prostředkem je expresivní vyjádření, jak je to obsaženo již v samotném pojmu „expresivní terapie“. Jedná se o terapii, kde se léčebně využívá vyjádření neboli exprese, které je jiné než verbální. Dalšími synonymy jsou neverbální terapie a kreativní terapie. Kromě slova nám ve vztahu a v terapeutickém procesu napomáhá také pohyb, metafora v obrazu, tanec, dramatické scénky, hudba, zvuk, báseň apod. Podle expresivního přístupu rozlišujeme tyto terapie na arteterapii v užším slova smyslu, tedy terapii výtvarným uměním, muzikoterapii, pohybovou a taneční terapii a dramaterapii. Jelikož všechny tyto přístupy spadají též do uměleckých oborů, označují se všechny tyto terapie souhrnně jako arteterapie. Díky tomu je terminologie nejednoznačná a může dojít k záměně pojmu arteterapie v užším slova smyslu, tedy výtvarné, již věnuji pozornost ve své práci, a arteterapie ve smyslu expresivní terapie.

Vrátím se nyní zpět k pojmu exprese. LHOTOVÁ (2010, s. 43) uvádí: „*Expresie je výrazem vlastního prožívání. Důraz na ni je specifickým expresivních terapií. Expresie je léčebným nástrojem. Výtvarný výraz nemusí být v souladu s verbálním projevem. Expresivní vyjádření poukazuje na vnitřní nastavení, na rozdíl od běžné řeči je vnímáno*

projektivně, což znamená, že je v úzké vazbě na osobnost tvůrce. Expresí obecně nazýváme emočně podmíněné spontánní aktivity, které poukazují na vnitřní nastavení tvůrce, poukazují na jeho postoje, motivace, vztahy a znalosti.“

Autor exprese očekává zpětnou vazbu od okolí a sociální odezva na ni umožňuje uvědomovat si své emoce, reflektovat je a dostávat je pod kontrolu. Exprese má účinek na okolí a poté má zpětnovazebně dopad na psychiku tvůrce. Ovlivňuje jeho chování a poté opět ostatní ve skupině. Pomocí exprese je možné interpersonálně zprostředkovat emoční ladění. Lze tedy říci, že ve skupině se šíří emoce nejen mezi lidmi, ale i prostřednictvím výtvarných děl, a proto je dílo považováno také za komunikační prostředek.

Expresivita výtvarného díla může poskytnout mnoho informací o osobě autora, aniž si toho je autor neznalý arteterapeutické interpretace vědom, protože sdělení je „zašifrováno“ v symbolickém vyjádření. To není srovnatelné s běžným slovním sdělením, protože zpráva nemůže být jednoznačně vyložena a výklad tak nemá konvenční překlad. A právě v tom tkví síla i slabina arteterapie, neboť arteterapeut může svými interpretacemi u klienta postihnout něco důležitého a současně u něho dosud nevědomého. Vzhledem k tomu, že neexistuje jediný možný výklad, musí arteterapeut ke svým interpretacím přistupovat s pokorou a jejich pravdivost vždy u klienta ověřovat.

Interpretace díla je pro porozumění klientovi či pacientovi klíčová a tímto je arteterapie mezi jinými terapeutickými přístupy ojedinělá. Využívá znalosti symboliky i archetypální výklad symbolů, interpretuje volbu barev a jejich kombinaci, zacházení s prostorem, propracovanost detailů i dalších znaků. Při arteterapii u duševně nemocných lze vysledovat určité charakteristické znaky, které provázejí dané onemocnění. Pro interpretaci výtvarných děl je nutné mít značné zkušenosti včetně arteterapeutické sebezkušenosti.

Mnohé cíle arteterapie jsou společné všem, některé se však liší podle cílové skupiny. Jiné cíle se kladou například při práci s dětmi a jiné se seniory. Jak uvádí ŠICKOVÁ-FABRICI (2002), arteterapie se používá zejména u dětí, které mají specifické problémy, jako např. potíže ve škole, poruchy pozornosti anebo problémy s chováním. U těchto dětí je důležité zaměřit se na posílení sebevědomí a zlepšit jejich sebeovládání.

V případě dětí, jež vyrůstaly v dětských domovech, je třeba vzít v potaz jejich citová zranění a traumata.

U dospívajících je cílem, aby se překlenuli z konkrétního myšlení k abstraktnímu, rozvíjeli sociální dovednosti, altruismus, empatii a zdravou sexualitu. Jejich úkolem je najít ve vnímání sebe sama zdravou sebekritičnost a podpořit reflexi změn v jejich fyzickém a psychickém vývoji. Dospívající vnímají citlivě, jak je vnímají druzí, někteří z nich mívají až narcistní rysy. Cílem arteterapeutické práce s takovou skupinou je pak pomoci jim najít vlastní identitu. Právě tato cílová skupina je pro mě stěžejní v praktické části mé bakalářské práce.

U seniorů je arteterapie využívána nejčastěji pro posílení vědomí jejich vlastní hodnoty a též pro udržování jemné motoriky. Pomáhá jim také vyrovnávat se s novými životními situacemi, úbytkem fyzických sil a při změnách v sociálním postavení. Cílem je aktivizovat v nich zbývající vitalitu, přizpůsobivost a také podpořit jejich tvořivost. Pomocí tvorby si mohou připomenout vzpomínky na šťastné i tíživé životní události.

2.2.3 METODY SOCIÁLNÍ PRÁCE

Jak uvádí MATOUŠEK (2003, s.13): *„Jedná se o specifické postupy sociálních pracovníků, vázané na cílový subjekt (práce s jednotlivcem, skupinou, rodinou, komunitou), kde je zohledněna jeho současná situace, jako např. sociální znevýhodnění na začátku života anebo v průběhu života – tj. předvídatelné i nepředvídatelné sociální události). Hledí se též na vztahovou síť subjektu s rodinou, přáteli, vrstevníky, organizacemi, kdy je vše zastřešeno též sociální politikou v daném regionu a státu. Formou naplnění cíle sociální práce může být úřední úkon, poskytnutí komplexní anebo jen materiální pomoci či poradenství, vytvoření plánu postupu, popř. výzkum, formulace sociální politiky aj.“*

Ke kořenům terminologie a určité nejednoznačnosti při užívání pojmu „metody“ sociální práce se vrací CHYTIL a MAHROVÁ (2008). Všeobecně se ustálilo rozdělení těchto metod na individuální, skupinovou a komunitní sociální práci. V rámci daného vymezení lze nalézat rozdíly podle toho, z jakého teoretického základu sociální práce vyšly. Teoretické ukotvení tak významně ovlivňuje pojetí dané metody sociální práce.

Vzhledem k tomu, že je vymezení pojmů individuální, skupinové a komunitní sociální práce nejednotné a díky různých teoretickým východiskům jsou tak zahrnuty různé metody a techniky, navrhuje Chytil spíše označení „typ intervence“. Ve své bakalářské práci se však pro přehlednost budu držet tradičního pojmu „metody“.

Individuální práci neboli případovou práci (casework) vymezuje MATOUŠEK (2008, s. 161) následujícím způsobem: *„Případová práce je metoda sociální práce s nejdelší tradicí. V dnešním pojetí zahrnuje následující postup: doporučení klienta do péče, zhodnocení jeho potřeb, stanovení cílů, plán intervence nebo péče, realizaci plánu, souhrn a hodnocení výsledku intervence nebo péče. (...) Klient by měl být co nejaktivnější, sociální pracovník by mu měl navrhopvat alternativy, z nichž by si měl klient sám vybírat. Klient je považován za osobu, která je nejlépe způsobilá řešit vlastní problémy. (...) Pracovníkova intervenční strategie může mít podobu krizové intervence, poradenství, řešení ohraničeného problému, obhajování klientových zájmů aj.“*

Poradenství je metodou individuální práce, avšak může se týkat i více osob, jako např. rodiny. Poradenstvím se zabývají všechny pomáhající profese a v oblasti sociální práce je hlavním cílem zmírnit obtížnou situaci člověka. Příklady těchto situací mohou být problémy v manželském nebo mezigeneračním soužití, v péči o děti, starší a zdravotně postižené osoby a také o osoby propuštěné z výkonu trestu. Formou pomoci může být poskytnutí kontaktů na specializovanou pomoc a též zajištění vhodné terapie. Sociální pracovníci s psychoterapeutickým výcvikem se mohou uplatnit například v manželských a partnerských poradnách, v oblasti drogové problematiky a mohou pomáhat také osobám, jež opouštějí ústavní nebo ochrannou výchovu a pěstounskou péči.

Poradenství zprostředkovávají zařízení a organizace, a to obvykle nestátní instituce, kde spolupracují sociální pracovníci, psychologové, psychiatři, speciální pedagogové, právníci aj. v multidisciplinárním týmu (HARTL, 2003).

Krizová intervence je specializovaná pomoc osobám, které se ocitly v akutní krizi. Jejím cílem je minimalizovat ohrožení klienta a předcházet negativním či destruktivním řešením situace. Nejdůležitější je podpořit u nich využívání vnějších zdrojů, kde účinnou formou pomoci může být usnadnění komunikace, vyjádření emocí a mobilizace podpory (LUCKÁ, 2003).

Skupinová práce je spolupráce se skupinou, jež navazuje na přirozenou potřebu jedince sdružovat se a je pro členy podpůrná. Tato pracovní metoda má tu výhodu, že lze současně pomoci více lidem než v případě práce individuální. Uplatnění práce ve skupině je široké – např. u podpůrných skupin pro hospitalizované psychiatrické pacienty, u rodičů mentálně postižených či nedonošených dětí, u matek na mateřské dovolené a u seniorů. Tyto skupiny fungují pod vedením sociálního pracovníka, ať už je v roli facilitátora, terapeuta, konzultanta anebo organizátora skupinových aktivit (HAVRÁNKOVÁ, 2003).

Ve skupinové práci si lze vyměňovat informace, volně diskutovat, připravit přednášku pro druhé, přehrávat různé role aj. a může být nabízena i v rámci sociálních služeb. Cílem je zlepšení kvality života celé skupiny nebo podpora individuálních potřeb členů skupiny (navození změny v chování, rozvoj sociálních dovedností, posílení sebevědomí aj.).

Komunitní práce je metodou směřující k vyvolání a podporování změny v rámci komunity. Komunita je větší společenstvo, které žije na jednom území a v rámci něhož jsou vytvořeny sociální vazby. V sociální práci s komunitami bývají hybateli obyčejní lidé, tj. lidé s příslušností k místnímu společenství, a nikoli lidé s význačnou společenskou pozicí (KINKOR, 2003).

Komunitní práce představuje u nás stále ještě poměrně nový přístup a jak uvedla HAVRDOVÁ (2015), poprvé byla v České republice uplatněna v roce 1995 v zařízení pro rizikovou mládež v Táboře. Avšak status komunitního centra si toto zařízení dlouhodobě neudrželo a později se proměnilo v nízkoprahový klub.

Komunitní práce se v naší společnosti obtížně prosazovala a tento stav se jen pomalu mění, kdy se jen postupnými krůčky rozvíjejí jednotlivé komunitní projekty v sociální práci. Jak se HAVRDOVÁ (2015) domnívá, důvodem pro to může být to, že komunitní přístup nemá v české společnosti kořeny. Mezi sociálními pracovníky převažuje zvyklost klienty řídit, komunitní práce naopak vyžaduje od sociálních pracovníků, aby dali klientům prostor k aktivní spolupráci a jejich vládě „zespoda“, měli by jim naslouchat, respektovat a vnímat své klienty jako rovnoprávné partnery. Pro získání zahraničních zkušeností vyjíždí čeští odborníci na stáže do zemí, kde má komunitní práce více než stoletou tradici, jako např. do USA, Nizozemí a Velká Británie, aby se tímto směrem dále rozvíjeli.

Pro lepší představu uvedu konkrétní příklady, kde se v České republice v praxi

komunitní práce již více uplatnila. Jedná se například o komunity obyvatel částí obcí vyplavených během povodní, kde žili společně příslušníci romské menšiny i majoritní společnosti anebo sociálně vyloučené lokality s většinou romského obyvatelstva (HAVRDOVÁ, 2015).

Práce s rodinou. Důvody, jež vedou sociální pracovníky k setkávání s rodinami, jsou většinou problémy dětí anebo dospívajících, neboť problémy rodičů většinou nebývají prvotním impulsem pro spolupráci. Na tuto oblast dohlíží ve zvýšené míře stát prostřednictvím OSPODu – orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Tato intervence nemá povahu terapeutickou, nýbrž spíše sociálně-právní. K dlouhodobější práci s rodinou lze řadit i rodinnou terapii. Prvotním důvodem k jejímu zahájení mohou být problémy dětí i vztahové problémy rodičů či rodiče a dítěte. (MATOUŠEK, 2003).

Rodiny, které se dostávají do péče sociální práce, se často potýkají s více problémy a jsou označovány jako tzv. mnohoproblémové rodiny. Tyto rodiny mají vážné potíže v řadě oblastí svého života včetně příjmů, bydlení, jídla a péče o děti. Také u nich se setkáme se zneužíváním návykových látek, kriminalitou, násilím v rámci rodiny a zanedbáváním potřeb dětí (MATOUŠEK a PAZLAROVÁ, 2014).

2.2.4 METODY V ARTETERAPII

Zmíním se zde o dvou prvotních přístupech v arteterapii. Prvním z nich je terapie uměním (art for therapy), u něhož je kladen důraz na umění, a to hlavně na jeho léčebný potenciál, kdy je důležitější samotný tvůrčí proces. Tento přístup je původnější a uplatňoval se již od pravěku jako součást všech kultur. Jak uvádí LEWIS-WILLIAMS (2007), již paleolitičtí tvůrci jeskynních kreseb přikládali ztvárněným zvířatům symbolický i magický význam, jenž byl ovlivněn tehdejšími společenskými normami, což bylo nadřazeno individuálním potřebám autora realizovat své kreslířské dovednosti a soustředit se na estetickou hodnotu svého díla.

Druhým přístupem je artpsychoterapie. Charakterizuje ji, že výtvořky a prožitky z tvůrčího procesu jsou dále verbálně zpracovány a důležitější je zde reflexe díla než samotná tvorba. Jiným označením je arteterapie orientovaná na výsledek. Toto zaměření

arteterapie představuje poměrně mladou disciplínu, jejíž počátky spadají do poslední třetiny 19. století. Jak píše LHOTOVÁ (2010), v té době se psychiatrie začala zajímat o tvorbu pacientů, a to zejména o výtvarné projevy schizofreniků, jež bylo podníceno vydáním knihy P. M. Simona o výtvarném projevu duševně nemocných v roce 1876.

Nyní se budu více věnovat arteterapeutickým metodám. Domnívám se, že u arteterapie nelze jednoznačně rozlišit metody a techniky, a taktéž ŠICKOVÁ-FABRICI (2002) tyto dva pojmy v některých případech zaměňuje. Metody lze považovat za obecnější principy a techniky pak za konkrétnější postupy. Technika může mít konkrétní zadání, jako např. „ostrov rodiny“ anebo je určena výběrem výtvarného materiálu, jako např. kresba suchým pastelem, koláž a akční akvarel.

Uvedu zde dále vybrané metody, které zmínila ŠICKOVÁ-FABRICI (2002):

Imaginace zahrnuje fantazie a představy, ve kterých se promítá současný emoční stav, problémy, touhy a obavy. Ve fantazii se lze vrátit zpět k situacím v minulosti a znovu si je prožít. Imaginace je každému vrozená, přestože dosahuje různé míry uplatnění. Je možné ji také trénovat – jednou z technik je např. aktivní imaginace, kde autorem tohoto pojmu je JUNG (1997). V bdělém stavu se nechá fantazie vnášet do vnitřních obrazů, jež lze posléze výtvarně ztvárnit a pod vedením zkušeného arteterapeuta mohou mít pak tyto obrazy korektivní potenciál.

Za korektivní zkušenost v arteterapii považuje setkání s vlastní kreativitou a se schopností jednat, tvořit, prožívat a seberealizovat se. Její další součástí je též přijetí výtvarného díla autorem i ostatními členy skupiny, což může představovat také akt sebepřijetí. Emoční korektivní zkušenost je pak znovuprožitím situací nebo vztahů, které pacienta traumatizovaly a formovaly, a to skrze jeho výtvarné dílo, na něž je možné poté pohlédnout i jiným způsobem. Korektivní zkušenost tak může vést ke konfrontaci s vlastními problémy v citové oblasti a následně k emoční korektivní zkušenosti.

Animace je způsob vedení rozhovoru, kdy se o postavě z obrázku klienta mluví ve třetí osobě. Tento přístup je zvláště vhodný při práci s malými dětmi, pro které je mnohem jednodušší mluvit za jinou postavu než mluvit o svých trápeních přímo v nich-formě.

Koncentrace je výtvarná práce s kruhem, jež přináší přiblížení se svému nitru, což

představuje původní způsob, jak navázat kontakt se sebou samým. Obdobné přístupy jsou uplatňovány i v mnoha světových náboženstvích – jako např. práce s mandalami v buddhismu, uplatnění rozetových vitrážových oken a labyrintů v gotických katedrálách či symbol kruhu v pohanských tradicích. Také ve slovanských rituálech se využíval posvátný kruh, neboť tento geometrický tvar představuje celistvost a věčnost Univerza a naši předci ho považovali za možnost zprostředkování kontaktu s Bohem či Bohyní.

Transformace je vnímání a převod jednoho druhu uměleckého média na jiný. Např. úryvek textu se může převést do výtvarné podoby, kdy dojde k přetlumočení verbálně-literárního díla v neverbální výtvarné dílo. Takto lze transformovat i výtvarné dílo v hudební či pohybovou improvizaci. Výtvarnou tvorbu lze kombinovat i se smysly, jež se běžně v tvořivém procesu neužívají, jako jsou hmat, čich a chuť. Lze tak výtvarně ztvárnit např. i vůni Středomoří anebo nakreslit či z hlíny vymodelovat předmět uschovaný v sáčku, se kterým máme kontakt jen skrze hmatové vjemy druhé ruky. Právě v těchto experimentálních metodách se skrývá velký potenciál pro rozvíjení kreativity a nekonvenčního smýšlení klientů.

Arteterapeutické metody lze podobně jako metody v sociální práci členit podle počtu klientů (ŠICKOVÁ-FABRICI, 2002). V individuální arteterapii je důležitým terapeutickým prvkem vytvoření vztahu či určitého pouta mezi terapeutem a klientem. Specifikem arteterapie je, že ve vzájemném vztahu se uplatňuje jako další aktivní prvek i výtvarné dílo, které do tohoto vztahu vstupuje, čímž vzniká jakýsi vztahový trojúhelník, kde výtvarné dílo ovlivňuje jak klienta, tak arteterapeuta. Individuální práce je vhodná zejména pro ty osoby, jež požadují hlubší pracovní proces anebo pro ty, kteří by působili rušivě ve skupině díky agresivitě či psychickým projevům. Zpočátku tento přístup vyžadují i hyperaktivní nebo úzkostné děti, které se pak později mohou zapojit do arteterapeutické skupiny.

Skupinová arteterapie se uplatňuje stejně jako skupinová práce v sociální práci nebo v psychoterapii se skupinou klientů. Počet účastníků terapie se pohybuje nejčastěji od šesti do dvanácti na jednoho arteterapeuta. Skupinová arteterapie má širší uplatnění než arteterapie individuální, neboť skupinová dynamika ve spojení s výtvarnou expresí může vytvořit silné skupinové prožitky, kde setkání mohou mít i silný emoční náboj, což může přinést značný terapeutický potenciál. Uvedu nyní některé výhody skupinové

arteterapie jak na to upozornila i LIEBMANNOVÁ (2010, s. 19):

1. Sociální učení probíhá rychleji a intenzivněji a skupinová práce nabízí vhodné zázemí pro jeho procvičování.
2. Lidé s obdobnými potřebami si mohou poskytovat vzájemnou podporu a pomáhat s řešením problémů.
3. Zpětné vazby od dalších členů skupiny vytváří mozaiku postihující různé aspekty „pravdy“, což obohatí účastníka a rozšíří mu i náhled na svou situaci.
4. Na společné výtvarné práci se ve vizuální podobě odrazí vztahy mezi všemi jednotlivci.
5. Pro někoho může být intimita individuální arteterapie příliš intenzivní, a proto dá raději přednost skupinové práci.
6. Práce se skupinou je ekonomičtější přístup než práce s jednotlivcem, neboť se využívá odborných znalostí terapeuta při práci s několika klienty najednou.

Úskalí při skupinové práci jsou podle LIEBMANNOVÉ (2010) následující:

1. Skupinová práce je náročnější pro arteterapeuta, neboť musí být pohotový a skupinu organizačně zvládat.
2. Ve skupině lze obtížně dosáhnout diskrétnosti, neboť je do procesu zapojeno více lidí.
3. Členům skupiny je poskytováno méně individuální pozornosti.
4. Lidé se mohou vyhnout nepříjemnému tématu tak, že se za někoho „schovají.“

Při své studentské praxi jsem se setkala s tím, že výtvarná díla napomáhají sdělit skupině důležité informace o jejich členech a též rozvíjet vzájemné vztahy, protože skrze tato díla lze uvolnit emoce a více se napojit také na emoce druhých. Dílo je totiž vždy určitou výpovědí o nás samotných. Obrázkem či jiným výtvozem jako bychom metaforicky „otevírali dveře do svého domu a umožnili druhým do něj nahlédnout.“

Rodinná arteterapie pracuje s rodinou jako s celkem, kde se jednotlivé články navzájem ovlivňují a kdy vychýlení jednotlivce ovlivní i ostatní. Arteterapie dokáže nazřít problémy v rodině a zobrazit vztahy mezi jejími členy. Pro arteterapeuta bývá citlivým indikátorem potíží v rodině situace dětí a jejich výtvarná tvorba. V obrázku či v jiném výtvarném počínu může být pro ně snazší vyjádřit či zobrazit svá trápení než je

popsat vlastními slovy. Zkušený arteterapeut vyčte z dětského obrázku potřebné informace, které zůstaly z různých příčin při rozhovoru neodhalené či zatajené a může pak v dané situaci i řešit dilema, zda otevřeně sdělí členům rodiny svá zjištění. Jedná se zde např. o dominanci matky, o protekční postavení jednoho z dětí aj.

Uvedu nyní konkrétní příklad, který zmínila ŠICKOVÁ-FABRICI (2002) z praxe jednoho amerického rodinného arteterapeuta. Pacient, osmiletý chlapec, který trpěl nočním pomočováním, nakreslil opakovaně na obrázek symbol embrya a plodu. Když s ním o tom poté terapeut dále mluvil, vyšlo najevo, že si chlapec neprávem vyčítá svou vinu za to, co se stalo jeho matce. Když šla telefonovat k lékaři, zakopla o jeho hračku v pokoji, kterou neuklidil, spadla a následně v nemocnici potratila. Další těhotenství bohužel nebylo možné. Když se podařilo arteterapeutovi toto nedorozumění pomocí umělecké exprese vyjasnit, chlapci zmíněné obtíže odezněly.

Jak je vidět, z interpretace dětské kresby lze mnohé zjistit, a proto mohou být v některých zemích (např. v USA) arteterapeuti přizváni i jako soudní znalci k některým specifickým případům, jako např. při podezření ze sexuálního zneužívání dětí aj.

2.3 SPOLEČNÉ CÍLOVÉ SKUPINY SOCIÁLNÍ PRÁCE A ARTETERAPIE

Výběr cílových skupin omezují na ty, u kterých jsou v praxi obě výše uvedené disciplíny aplikovány. Jednotlivé cílové skupiny se mohou navzájem překrývat, protože se jedná zejména o skupiny osob, které mají sociální problémy a jak je z praxe známo, sociální problémy se u těchto jedinců kumulují. Například rodiny týraných a zneužívaných dětí se současně ve zvýšené míře potýkají se závislostmi na alkoholu či jiných drogách a taktéž se v těchto rodinách častěji mohou vyskytovat duševní nemoci a nezaměstnanost. Hovoří se zde o tzv. mnohoproblémových rodinách (MATOUŠEK, 2010).

2.3.1 RODINA S DĚTMI

Sociální práce s rodinou a s dětmi z problematických rodin většinou probíhá v rámci činnosti instituce OSPOD (Orgán sociálně-právní ochrany dětí). Jejím cílem je vyhledávat ohrožené děti, působit na jejich rodiče tak, aby se věnovali svým rodičovským

povinnostem, dále pomáhat rodičům s výchovnými problémy a zprostředkovávat či poskytovat jim i poradenství. Je však velmi obtížné toto poslání v plné míře naplnit, neboť pracovníci jsou přetíženi množstvím případů (MATOUŠEK, 2010).

Dalším polem působnosti sociální práce je i náhradní rodinná péče. Spolupracuje se zde hlavně s dětmi, které nemohou vyrůstat ve své původní rodině a ve fázi přechodu do nového prostředí je pak nápomocna i sociální práce. Existují dnes i programy pro stávající a budoucí pěstouny, opatrovníky či adoptivní rodiče a také probíhají terapie a sociální programy pro děti samotné. S takovými skupinami je možno spolupracovat i v rámci arteterapie, avšak v institucích jako je např. OSPOD zatím není možné podle současného přístupu k práci použít arteterapeutické techniky. Pracovnice této instituce totiž mají velice omezený čas pro práci s rodinami, a proto je kladen důraz hlavně na sociálně-právní stránku spolupráce a pro terapeutickou, resp. arteterapeutickou činnost zde již není prostor.

V rámci arteterapeutické praxe zmíním alespoň jeden příklad úspěšné aplikace arteterapie v oblasti náhradní rodinné péče. Pavel Kopta pořádá v rámci sdružení „Rozum a cit“ speciální vícedenní pobyty pro pěstouny se zařazením arteterapie pro rodiny s dětmi v pěstounské péči. Tyto pobyty se postupně rozšířily hlavně o víkendová setkání s arteterapií. Díky tomu došlo ke zpopularizování arteterapie v této cílové skupině, neboť napomáhá rozplétat i komplikované rodinné vazby. Jak Kopta sám uvádí, takto dostává terapie s rodinou ještě další rozměr. Společná výtvarná tvorba může být vedena i zábavnou formou, čímž může dojít ke stmelení rodiny a rodiče se při svém sdílení mohou více přiblížit svým dětem, k čemuž v každodenním životě nedochází. Dítě, které se nalézá v tíživé a stresující situaci, velmi podpoří to, když s ním jeho rodič sdílí jeho naladění, neboť v tu chvíli naplno vnímá jeho podporu. Rodičům tato přímá zkušenost pak často otevře oči a v artefaktu, který vznikl, se též jasně ukáže, o co dítěti anebo rodiči jde či jak danou situaci prožívá. Výhodou arteterapie je, že vzniklý artefakt je trvalý a stálý a lze se k němu vracet, a proto vždy může připomenout to, co je v řeči vysloveno a obvykle rychle zapomenuto (in KŠAJT, 2015).

KOPTA se dále zmiňuje také o navštěvování rodin, což je přístup práce známý i z praxe sociální práce. Za velkou výhodou považuje možnost sledovat přirozené interakce v rodinném běhu, protože po určité době rodina pravidelné návštěvy pracovníka již nevnímá jako cizorodý prvek. Vytvořený návyk společně tráveného času při pravidelných arteterapeutických setkáních pak často přetrvává i poté. Všichni si postupně zvyknou otevřeně o svých problémech mluvit a společně hledat i řešení. Rodiče se tak stávají

citlivějšími k vnímání dětí a více jim naslouchají. Při terapii s malými dětmi může být zřejmé, co se děje, ale mluvit o tom a zvědomovat tyto problémy dětem většinou nepomáhá, naopak je více podpoří změna přístupu dospělých poté, co situaci pochopili a přišli na to, co mají dělat (in KŠAJT, 2015).

2.3.2 OSOBY S PORUCHOU ATTACHMENTU A S POSTTRAUMATICKOU STRESOVOU PORUCHOU

Děti s poruchou vazby (attachmentu) – pokud v citlivém období do věku přibližně dvou let nemá dítě podmínky pro vytvoření pevného pouta k nejbližší osobě, v horším případě, je-li v ústavní výchově a jednu blízkou osobu nemá, negativně to ovlivní jeho celkový psychický vývoj. *„Nejnovější rozvoj v neurovědách poskytuje terapeutům pracujícím se zanedbávanými dětmi důležité informace. Závažné zanedbání spojené s nedostatkem významných osob, ke kterým by se v klíčovém raném věku dítě mohlo připoutat, vede k nepříznivému rozvoji mozku. Zjistilo se, že traumatické vzpomínky se uchovávají v pravé mozkové hemisféře, což zhoršuje verbální deklarativní paměť.“* (KLORER, 2008). Výzkum klade základy pro porozumění tomu, proč neverbální expresivní terapie se závažně zanedbávanými dětmi, jež vykazují tuto poruchu, může být efektivnější než verbální terapie. Právě těmito výzkumy se opodstatňuje význam a nenahraditelnost neverbálních terapií při léčbě vybraných cílových skupin.

ŠICKOVÁ-FABRICI (in KŠAJT, 2015) pořádala týdenní setkání s arteterapií v různých ústavech na Slovensku a zkoumala míru integrace osobnosti dětí. Porovnávala ty, jež se účastnily jejího programu, s těmi, které do programu zahrnuty nebyly. Zjistila, že děti, které se věnovaly arteterapii, působily podle jejích výzkumů více sebevědomě, celistvě a uvolněně. Transfer výtvarné kreativity do oblasti jejich chování, sebehodnocení a dokonce i do jejich celkového fyzického a psychického projevu byl podle ní zcela zjevný.

S osobami s poruchou attachmentu se setkáváme i v rámci sociální práce. Trpí jí mnohé osoby, vycházející z narušených rodin či z ústavní péče. V dospělosti se pak mohou stát klienty sociální práce, jako např. osoby s různými závislostmi anebo jako rodiče v problematických rodinách. Může se to u nich též projevit i jako deficit v sociálním fungování.

Osoby, které zažily určitá traumata, jsou další cílovou skupinou sociální práce a arteterapie. V těchto případech se neurobiologickými výzkumy zjistilo, že neverbální

terapeutické techniky mají význam i pro tuto cílovou skupinu. Jak uvádí KLOMER (2008), stejně jako se projeví porucha attachmentu na fungování mozku, taktéž u osob, jež prožily trauma, vykazuje jejich mozek určité organické změny. Ze studie, zabývající se posttraumatickou stresovou poruchou (PTSD) u veteránů z války ve Vietnamu a u obětí zneužívání, vyplývá, že dochází ke strukturálním a funkčním změnám v mozkových centrech zprostředkovávajících paměť, v hippocampu a prefrontálním kortexu. Tato centra vlivem PTSD atrofují a posléze dochází až k narušení a fragmentaci vzpomínek. Osoby s PTSD se stávají zároveň klienty sociální práce, např. jako oběti domácího násilí nebo sexuálního zneužívání.

2.3.3 OSOBY SE ZÁVISLOSTMI

Této společné cílové skupině sociální práce a arteterapie se budu věnovat podrobněji, protože je klíčová pro praktickou část mé práce. Mezi závislosti lze zařadit závislost na alkoholu, na nealkoholových drogách, např. na pervitinu a na lécích, a nelátkové závislosti, např. gambling. V oblasti sociální práce se klientem může stát samotný uživatel drog, a pak se zde jedná o terénní sociální práci či o sociální práci v léčebných zařízeních pro uživatele drog. V jiných případech se do okruhu tohoto zájmu může dostat i dítě, jehož rodič může mít sám problémy s drogami, anebo teenager, pokud s drogami experimentuje. V obou těchto případech se danou situací zabývá Orgán sociálně-právní ochrany dětí.

S výše uvedenou cílovou skupinou pracují profesionálové z různých pomáhajících profesí, a to kromě sociálních pracovníků také psychologové, psychiatři, speciální pedagogové, adiktologové a též arteterapeuté. Cílovou skupinu lze podle frekvence a intenzity užívání drog rozdělit od nejmírnější formy experimentálního užívání drog, přes příležitostné, pravidelné a problémové užívání drog až po plnou závislost na droze. Sociální pracovníci se uplatňují zejména v práci s těmi, kteří užívají drogy pravidelně a jsou již na nich závislí. Jejich život je již natolik danou situací poznamenán, že většinou sami vyhledají pomoc. Cílem sociálních pracovníků je motivovat tyto klienty k léčbě a snažit se o jejich znovuzачlenění do společnosti. Současně spolupracují i s těmi uživateli, kteří nejsou již motivováni k léčbě, u nichž se snaží alespoň minimalizovat poškození vzniklá užíváním drog (*harm reduction*). Sociální práce se v této oblasti může uplatnit i ve státním sektoru, kde se může podílet na regulaci

drog na trhu. Jedná se zde o probační pracovníky a zaměstnance Vězeňské služby (MÜLLEROVÁ, MATOUŠEK a VONDRÁŠKOVÁ, 2010).

System služeb pro uživatele drog musí být v návaznosti od prevence, přes léčbu až po následnou péči abstinujících. Zařízení, která tyto služby poskytují jsou následující:

- terénní programy pomáhající aktivním uživatelům přímo na ulici
- nízkoprahová kontaktní centra nabízející služby podobné klientele jako terénní programy, je snahou navázat delší spolupráci s klienty
- ambulantní léčba, do níž patří krizová centra, poradenská centra, AT (alko-toxo) poradny, jsou zde kladeny vyšší nároky na uživatele, kteří musejí plnit individuálně nastavený plán léčby
- denní stacionáře nabízející intenzivní ambulantní léčbu v délce trvání 2-3 měsíce
- detoxifikační jednotky jako program předcházející pobytové léčbě, jejímž cílem je odbourat z organismu drogu a případně nasadit léky
- psychiatrické léčebny nabízející krátkodobou pobytovou léčbu po dobu 3–6 měsíců, kde je průběh léčby rozdělen do 3 fází a probíhá zde individuální, skupinová a rodinná terapie
- terapeutická komunita nabízející střednědobou a dlouhodobou léčbu po dobu 6–18 měsíců, jež klade vysoké nároky na klienty, kdy je nutné podstoupit intenzivní terapii a přizpůsobit se komunitnímu způsobu života
- doléčovací centra poskytující následnou péči jako prevenci relapsu, substituční programy nabízející léčbu pro uživatele opiátů

Sociální práce v průběhu pobytové léčby probíhá v psychiatrických nemocnicích a v pobytových komunitách. Jsou zde stanovovány dílčí cíle, jež jsou průběžně vyhodnocovány. Ve fázi léčby, kdy je pozornost více zaměřena na zkušenost z minulosti, se sociální pracovník snaží podpořit klienta pro zlepšení jeho sociálního fungování. Napomáhá mu obnovit důležité vztahy, podporuje ho v komunikaci s rodinou, životními partnery a s dalšími důležitými osobami. Dále ho vede k otevření neřešených problémů spojených s jeho zadlužením či s právními záležitostmi z oblasti trestního, občanského a rodinného práva. Klienta často čekají i jeho nesplněné či odložené vývojové úkoly, jako např. odpoutání se od původní rodiny, nalezení nového partnerského vztahu, dokončení vzdělání, nalezení uspokojivé práce anebo zajištění vlastního bydlení. I ve snaze obstát

se však často dostávají dílčí neúspěchy či názorové zvraty, a právě v těchto momentech se stává sociální pracovník pro klienta partnerem, jenž mu může poskytnout zpětnou vazbu, týkající se jeho plánů a rozhodnutí. Současně mu může též neautoritativně poskytnout určitou formu poradenství.

Spolupráce s touto cílovou skupinou má své pevné místo i v arteterapii. Nabízejí se zde arteterapeutické programy v rámci léčebných zařízení a někdy též v rámci kontaktních či nízkoprahových center. Kombinace přístupů sociální práce a arteterapie se u této cílové skupiny zvláště nabízí, neboť arteterapie je zaměřena na transformování autoagresivních pocitů do sociálně a společensky akceptovatelné podoby, což umožňuje sebevyjádření a aktivizuje tvořivý potenciál. Osobám závislým na alkoholu se v praxi věnoval např. Milan Kyzour, jenž značně napomohl tomu, aby se arteterapie stala běžným programem v protialkoholních léčebnách. Arteterapií s drogově závislými se pak zabývá např. Hroznata Živný (ŠICKOVÁ-FABRICI, 2002).

2.3.4 OSOBY ZDRAVOTNĚ ZNEVÝHODNĚNÉ

Heterogenní skupina osob s různými typy zdravotního postižení zahrnuje osoby duševně nemocné a mentálně postižené, dále osoby se smyslovým postižením, s onemocněním pohybového aparátu, diabetem, cévní mozkovou příhodou či s epilepsií. V oblasti sociální práce se s touto skupinou nejčastěji spolupracuje v rámci sociální rehabilitace, jež napomáhá existenčnímu zabezpečení a legislativní ochraně těchto jedinců, jejich začlenění do společnosti, uplatnění osobnostního potenciálu a též zajištění jejich komunitní podpory. Cílem je celková integrace těchto osob do společnosti, jejich podpora v zaměstnání a zlepšení kvality jejich života např. formou státních příspěvků na asistenci, jež jim zaručuje jistou nezávislost a umožňuje i určité společenské uplatnění. Současně se pracuje též s rodinou zdravotně znevýhodněného.

U osob s mentálním postižením je stupeň postižení rozdělen do pásem podle IQ, kde se nejtěžší mentální postižení vyskytují asi u cca 0,1 % populace. Postižení lidé jsou pak v různé míře samostatní ve svém fungování v osobním životě. Cílem sociální práce u těchto osob je snažit se o jejich integraci do společnosti, pomoci jim najít z různých zdrojů podporované zaměstnání, řešit s nimi obtíže každodenního života, pomáhat jim rozvíjet jejich schopnosti a dovednosti, a to hlavně v oblasti komunikace. Vychází se zde

ze zkušenosti, že každý postižený člověk se může rozvíjet do určité míry své soběstačnosti či v dalších oblastech, a to bez ohledu na stupeň svého mentálního postižení, neboť záleží na nastavení individuálních možností. Sociální pracovníci mohou být v kontaktu s těmito osobami např. v komunitním chráněném bydlení, v různých neziskových organizacích, popř. v ústavech sociální péče. V multidisciplinárním týmu nejčastěji spolupracují s psychologem a speciálním pedagogem a dále s asistentem klienta (HRUŠKOVÁ, MATOUŠEK a LANDISCHOVÁ, 2010).

Arteterapie se při práci se skupinou osob s mentálním postižením zaměřuje zejména na osobnostní rozvoj a relaxaci. Výtvarný projev může být pro některé z nich dostupnějším způsobem komunikace než řeč. Tyto osoby sice mají určitý intelektový deficit, avšak jejich citový život může být bohatý a komplexní. Pro tyto skupiny jsou proto vhodné tělesně-hmatové výtvarné techniky, neboť skrze emocionální prožitek se dokážou tito klienti učit prožívat, což může zůstat racionální cestou pro ně nedostupné. Umělecké aktivity v nich rozvíjejí hlavně tvořivost, již pak mohou uplatnit i v praktických oblastech svého života. Jsou pro ně vhodné zejména techniky tělesně-hmatové, a to práce s hlinou, jež napomáhá uvědomování si vlastního těla, což je důležité pro budování sebevědomí a sebehodnocení (ŠICKOVÁ-FABRICI, 2002).

Spolupráce s lidmi s duševním onemocněním vyžaduje komplexní péči, sociální pracovníci jsou i nedílnou součástí multidisciplinárních týmů, které s nimi pracují. Míra, do jaké se sociální pracovníci podílejí na práci s lidmi s psychiatrickým onemocněním v akutní péči v institucích, vychází z nastavení státního systému zdravotnické a sociální péče. V současné době je snahou poskytovat těmto lidem nejčastěji pomoc ambulantně v psychosociálních komunitních centrech. Sociální pracovníci jim pomáhají při začleňování se do těchto komunit, v komunikaci a sociální integraci. Pokud jsou klienti dlouhodobě nemocní, snaží se jim napomoci přijmout danou situaci a pokusit se znovu získat smysl života. Sociální pomocí je také pomoc při nalezení práce, a to často právě v podporovaném zaměstnání – jedná se zde o běžná pracovní místa, kde se mění intenzita podpory, již mu poskytuje pracovní asistent. Při komunikaci s těmito osobami je kladen důraz hlavně na partnerství, vzájemný respekt a pochopení. Je užitečné navázat spolupráci také s rodinami postižených osob, neboť nemocní s nimi obvykle společně žijí (PROBSTOVÁ, 2010).

Arteterapie s duševně nemocnými je nejstarším uplatněním tohoto oboru v praxi. Současně bývá i atraktivní oblastí, neboť výtvarný projev některých osob s duševními poruchami může značně zaujmout i svou netradiční výtvarnou formou. Výtvarný talent a vnímavost k barvám či ke kompozici nebývají většinou duševní chorobou zasaženy, a pokud ano, tak to nemusí být kreativité těchto osob vždy na škodu. Někteří duševně nemocní jsou dnes dokonce uznáváni jako výtvarníci, jež tvoří ve stylu „Art brute“ (syrové umění). Tento styl zahrnuje obvykle tvůrce autodidakty, tj. osoby výtvarně neškolené, společensky marginalizované, kteří tvoří osobitým způsobem. Tento termín poprvé použil v polovině minulého století malíř Jean Dubuffet, jenž viděl v této rozumem nekorigované, spontánní tvorbě zdroj inspirace a nové impulsy pro výtvarné umění.

V oblasti arteterapie se schizofreniky byl jedním z průkopníků psychiatr Hans Prinzhorn. V roce 1922 vydal důležitou práci o výtvarné tvorbě duševně nemocných, jež obsahuje velké množství ukázek jejich děl. Kniha se stala prvním klasickým dílem, zachycující dané téma ve své komplexitě. Výtvarnou formou často schizofrenici dokážou zachytit změny ve svém psychickém prožívání mnohem lépe než slovy, která jsou spíše vyjadřovacím prostředkem zdravého rozumu, avšak nevhodná k vyjádření jejich nestrukturovaných a neutříděných myšlenek (ŠICKOVÁ-FABRICI, 2002).

2.3.5 SENIOŘI

U sociální práce s touto cílovou skupinou nelze ostře vymezit hranici mezi zdravotní péčí a sociální prací, neboť oba typy služeb bývají obvykle poskytovány souběžně. Ukazuje se, že např. zhoršení zdraví přináší současně i sociální dopady. Tyto služby jsou nabízeny ve zdravotnických zařízeních i v sociálních zařízeních a nejsou potřebné pro všechny seniory, nýbrž jen pro ty, kteří přesáhli 80 let věku a žijí osaměle, právě byli propuštěni z nemocnice, jsou dlouhodobě nemocní a léčí se doma, trpí demencí, depresemi či žijí v chudobě a v nevyhovujících bytech. Značně choulostivou situací je propouštění seniorů z nemocnice, kdy sociální pracovník musí řešit, zda je starý člověk schopen se sám o sebe doma postarat a zda je jeho samostatné bydlení možné. A pokud ne, pak musí danou situaci řešit, tj. zda se o něho může starat někdo z rodiny, jaké sociální služby může využít, popř. do kterého zařízení může být umístěn. Samozřejmostí je zde vždy snaha spolupracovat i s jeho rodinou (JANEČKOVÁ, 2003).

Arteterapie se seniory se zaměřuje zvláště na posílení vědomí jejich vlastní hodnoty, procvičování jemné motoriky a krátkodobé paměti, udržení vitality a připomenutí důležitých milníků jejich života.

2.3.6 ROMOVÉ

U sociální práce s Romy je důležité zohlednit rozdílný kulturní kontext, ze kterého vychází, a tudíž je vhodné způsob práce upravit „přímo na míru.“ Důraz zde bývá kladen hlavně na podporu sociálního fungování a při práci se doporučuje vybudovat si u klienta přirozený respekt a současně ho též respektovat.

Romové se s arteterapií často setkají již v dětském věku v různých sociálních ústavech, kde tvoří nezanedbatelný podíl svěřenců. Jak dokládá internetový zdroj sdružení Romea (2015), podíl romských dětí se v českých ústavech navýšil mezi lety 2010 a 2015 z pětiny na třetinu. Romské matky se s novorozenci více dorozumívají dotekem než matky v majoritní společnosti, což mají společné se všemi přírodními národy z různých světových kontinentů. Tímto ŠICKOVÁ-FABRICI (2002) vysvětluje i značný zájem romských dětí zejména o práci s hlinou, což je právě provázáno haptickými vjemy. Dále uvádí, že při arteterapii se mezi nimi našli také jedinci se zvláštním citem pro barvy, kreativitu a nekonvenční myšlení a výtvarné cítění. Díky těmto osobitým nadáním proto autorka navrhuje zavést pracovní přístup skrze umění jako cestu, jež může zapůsobit na jejich hodnotový žebříček a posílit tak i pozici jejich vzdělávání. Interpretace výtvarných děl dětí z těchto ústavů může odhalit podezření na jejich týrání či zneužívání v minulosti.

2.4 VZDĚLÁNÍ SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ

Současný systém vzdělávání sociálních pracovníků sahá již do počátku 90. let 20. století. V této době byl vypracován minimální standard pro vzdělávání v sociální práci a v letech 1990–1991 bylo otevřeno i studium sociální práce na Karlově univerzitě v Praze a na Masarykově univerzitě v Brně. Sociální pracovníci díky tomu mohli nově získat vysokoškolské vzdělání, neboť do té doby se jednalo pouze o nástavbové studium.

V současné době lze již sociální práci studovat na řadě státních i soukromých vysokých škol. Při studiu začal být postupně kladen důraz i na to, aby se studenti vzdělávali nejen v teorii, ale navštěvovali také studentské praxe (KVĚTENSKÁ, 2007).

Standard sociálního pracovníka byl vymezen tak, že absolventi vysoké školy by měli obsáhnout teoretické znalosti z psychologie, sociologie, práva, sociální politiky, teorie a metod sociální práce a metodologie výzkumu. Současně by měli zvládat i praktické komunikační a psychosociálně-terapeutické dovednosti a osvojit si též organizační schopnosti, aby byli způsobilí vést individuální i skupinovou práci s klienty či provádět komunitní práci a věnovat se výzkumu (TOMEŠ, 1997).

Vzhledem k dynamice rozvoje tohoto oboru např. v podobě legislativních změn je však potřeba vzdělávat se celoživotně. Profese klade také nároky na určité povahové rysy, osobnostní zralost, praktické zkušenosti a etické postoje. Pro spolupráci s některými cílovými skupinami pomůže sociálnímu pracovníkovi absolvovat sebezkušenostní anebo psychoterapeutický výcvik. Další formou osobního rozvoje pracovníka a prevence syndromu vyhoření je supervize.

2.4.1 SUPERVIZE SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ S PRVKY ARTETERAPIE

Supervize je v oblasti sociální práce dnes již poměrně běžnou metodou profesního rozvoje pracovníků. Nejdříve se začala uplatňovat v oblasti psychoterapie a součástí vykonávání sociální práce je v České republice asi od roku 2002, kdy byla zahrnuta do standardů v sociálních službách vydaných Ministerstvem práce a sociálních věcí.

Supervize pomáhá zejména při řešení náročných situacích s klienty, přispívá též k dobré komunikaci a spolupráci v rámci pracovního týmu a předchází u pracovníků syndromu vyhoření. Jedná se o pravidelná setkání s externím supervizorem, jenž vstupuje do procesu jako nezaujatá osoba a hledá díky tomu i jiné cesty k řešení. Protože problematika supervize je tématem značně rozsáhlým, ve své bakalářské práci se zaměřím pouze na speciální podobu supervize, týkající se sociálních pracovníků a využívající postupů arteterapie.

Hned na počátku je třeba si položit otázku, proč využívat arteterapeutické prvky

v supervizi. Věřím totiž, že právě rozvoj osobní tvořivosti může napomoci k zachování psychické pohody u pomáhajících profesionálů a též k prevenci syndromu vyhoření, tak, jak o tom píše GÉRINGOVÁ (2011, s. 36): „*V institucích, které se zabývají vzděláváním budoucích pracovníků pomáhajících profesí, postrádáme vzdělávání zaměřené na rozvoj a budování osobnosti, jako je například učení se zvládat stres a krizové situace, komunikovat ve skupině, pracovat v týmu, předcházet vyhoření.*“ Tento přístup převažuje v tradičních pojetích vzdělávání pro pomáhající profese.

Tvořivost je považována za cestu podporující rozvoj osobnosti pomáhajícího profesionála, kde se jedná o určitý doplněk, vyvažující tlak na výkonnost, který obecně panuje ve společnosti. Výkonnostní zaměření profese tak může vést až k znečitlivění vnímání sebe a svého okolí. Tvořivost v konkrétní výtvarné formě může být cestou k rovnováze a udržení citlivosti sociálních pracovníků. GÉRINGOVÁ (2011) upřednostňuje pojetí artefietické, které kultivuje osobnost spíše vzděláváním než terapií. Doporučuje nezaměřovat se pouze na problémy jednotlivců s navrhováním individuálních terapeutických řešení, nýbrž vše nazírat v širších sociálních a kulturních souvislostech a v kontextu mezilidských situací, jež určitá jednání vyvolávají a jsou ostatním účastníkům daného procesu též známa. Artefietika tedy napomáhá k pochopení a přijetí i jiných postojů, odlišných od postojů vlastních.

Propojení arteterapie a supervize bylo již do sociální praxe zavedeno a na webových stránkách České arteterapeutické asociace lze nalézt i seznam akreditovaných supervizorů, kteří využívají při své práci i arteterapeutické metody. Nutným předpokladem pro vykonávání supervize je vedle supervizního výcviku též arteterapeutická praxe, a proto jsou nároky na vzdělání těchto supervizorů vyšší než u supervizí bez užití arteterapeutických prvků. Souběh arteterapie a supervize se jeví jako velmi cenný, neboť může nazírat skutečnost i z dalších úhlů, které mohou poměry na pracovišti dokreslit i z jiné perspektivy.

2.4.2 VLASTNÍ ZKUŠENOST SE SUPERVIZÍ S PRVKY ARTETERAPIE

Chtěla jsem si supervizi s prvky arteterapie osobně vyzkoušet, a proto jsem se zúčastnila jednodenního praktického semináře s německou supervizorkou a též arteterapeutkou Reinhild Schweerovou, který byl profilován jako představení kreativních postupů, zaměřených zvláště na podporu resilience. Resilience neboli psychická odolnost

patří ke klíčovým požadavkům při výkonu pomáhajících profesí. Program semináře byl spojen s metaforou poutní cesty a pracovalo se zde nejen pomocí výtvarných forem, ale též se svým tělesným vyjádřením. Workshop byl veden jednak jako inspirace pro profesionální supervizory, kteří dané arteterapeutické techniky poté mohli využít ve své osobní praxi, a též jako supervize jednoho z účastníků, který přinesl svůj osobní případ.

Zeptala jsem se jedné účastnice semináře, zkušené supervizorky, jak se v praxi využívají arteterapeutické techniky v supervizi v ČR a bylo mi řečeno, že u nás se v běžné supervizi většinou nic z kreativních terapií nevyužívá, s výjimkou hraní rolí. Důvodem asi může být to, že supervizoři často nemají potřebné vzdělání a praxi a ne vždy také bývají zařízení, kde supervize probíhají, těmto postupům nakloněny. Když jsem se zajímala o to, kolik osob tuto službu může u nás oficiálně zastávat, zjistila jsem, že v současné době podle působí v České republice podle výše zmíněných webových stránek ČAA celkem deset supervizorů s kompetencí provádět arteterapeutickou supervizi. Čtyři z nich pak výslovně nabízejí supervizi sociálním pracovníkům a dva pomáhajícím profesím obecně, což není mnoho. Osobně věřím, že časem se tento přístup změní a tato specializace se více rozšíří.

2.5 VZDĚLÁNÍ ARTETERAPEUTŮ

Jak uvádí LHOTOVÁ (2010), arteterapie se začala v Čechách uplatňovat až po 2. světové válce. Přestože komunistický režim její rozvoj příliš nepodporoval, podařilo se založit v některých léčebnách a výchovných ústavech arteterapeutické ateliéry. Arteterapeutická praxe se díky tomu poté rozšířila zejména do oblasti léčby závislostních poruch, neuróz a psychóz.

Průkopníci arteterapie čerpali své poznatky hlavně ze zahraničních zdrojů a zkoušeli též své vlastní postupy. Jelikož je arteterapie oborem, který z větší míry vychází z osobnosti arteterapeuta, není dosud příliš standardizován. A i přesto má dnes již dobře propracována teoretická východiska, která byla postupně začleňována do vysokoškolského vzdělání.

Arteterapie byla nejprve zařazována do studijních plánů pedagogických oborů –

do výtvarné výchovy a speciální pedagogiky a postupně se prosadila i jako samostatný bakalářský studijní obor, jež byl založen v roce 1990 na Pedagogické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Toto studium je kombinované a jeho součástí je také sebezkušenostní arteterapeutický výcvik. Teoretickou náplň tvoří předměty průřez současnými arteterapeutickými směry, dějiny výtvarného umění a psychologie umění, psychologie a interpretace díla. Studium je profilováno jako doplňující vzdělání pro ty, kteří již pracují v pedagogických anebo pomáhajících profesích. Vykonávání arteterapeutické profese vyžaduje komplexní vzdělání, osobnostní zralost a praktické zkušenosti. Dalším způsobem, jak získat arteterapeutické vzdělání, je absolvovat pouze arteterapeutický výcvik bez samostatného studia, kdy se otevírají výcviky dvouleté a pětileté.

Pro arteterapeuty je stejně jako i pro další pomáhající profese důležité celoživotní vzdělávání. V České republice byla na počátku devadesátých let 20. století založena Česká arteterapeutická asociace, která zprostředkovává vzájemnou odbornou komunikaci mezi pomáhajícími profesionály činnými i v oblasti arteterapie. Asociace sleduje vývoj oboru v zahraničí, udržuje kontakt se zahraničními specialisty i s domácími představiteli jiných kreativních terapií, dále podporuje zájmy profesionálních arteterapeutů, nastavuje standardy v oboru, zaštiťuje odborné konference a až do minulého roku vydávala také časopis „Arteterapie.“ Toto periodikum slouží zejména k výměně zkušeností profesionálů při práci s různými cílovými skupinami a podává informace ze zahraničních zdrojů. Asociace se dlouhodobě snaží o emancipaci arteterapie jako plně akreditované profese.

3 PRAKTICKÁ ČÁST

3.1 SPECIFIKA LÉČBY U ADOLESCENTŮ V TERAPEUTICKÉ KOMUNITĚ CESTA PRO MLÁDEŽ OHROŽENOU DROGOVOU ZÁVISLOSTÍ

Detašované pracoviště Diagnostického ústavu v Praze 4 „Cesta“ se nachází v Řevnicích, což je menší město v okrese Praha-západ. Kapacita zařízení je 12 klientů v jednom terapeutickém turnusu, jež se dělí na dvě skupiny – na dívčí a chlapeckou. Věkové rozpětí bývá 15 – 18 let, výjimečně jsou zde mladší klienti, kteří však mají již ukončenou základní školu. V současné době prochází objekt stavební rekonstrukcí, a proto je kapacita zařízení omezena pouze na 6 klientek. Doba trvání jednoho turnusu je 8 týdnů a personál zde tvoří vychovatelé a terapeuti různých výchozích odborných zaměření. Vzdělání zaměstnanců je pedagogické (včetně specializace arteterapie na Pedagogické fakultě JČU), dále z oborů sociální práce (PVŠPS), lékařství i s uměleckým (FAMU), technickým a psychologickým zaměřením. Někteří vychovatelé mají též sebezkušenostní psychoterapeutický výcvik. Náplň strukturovaného programu pak bývá značně různorodá a zahrnuje následující:

- skupinová a individuální terapie, včetně podrobného psychologického vyšetření
- rodinné poradenství a terapie – přímá práce s klientem a jeho rodinnými příslušníky
- expresivní terapie – arteterapie, dramaterapie
- profesní poradenství
- zážitková pedagogika
- pracovní terapie
- kulturní program – návštěva pamětihodností v blízkém okolí

Pobyt mívá tematický a chronologický vývoj, kdy se nejprve věnuje období dětství klientek, poté jejich současné situaci a je zakončen plány do budoucnosti.

V Cestě se kromě terapeutické problematiky řeší i sociální pomoc a sociální práce. Arteterapeutka zastává současně i tuto agendu, včetně administrativních záležitostí. Rodiny klientek již v minulosti jednaly s kurátory pro děti a mládež z instituce OSPOD ohledně problematického užívání návykových látek, útěků jejich dětí z domova a

záškoláctví a v některých případech byli v minulosti klienty i samotní rodiče či sourozenci klientek jako problémoví uživatelé drog anebo alkoholu. Velká část dívek, které se dostaly do Cesty, pobývaly již dříve v Diagnostickém ústavu pro dívky v Praze 4 – Hodkovičkách, popř. v jiném výchovného ústavu, kam byly poslány soudně na základě výchovného opatření. Zde byly vybrány na tento terapeutický pobyt. Jen malá část klientek se účastní této léčby dobrovolně, tzn. že ji nemá soudně nařízenou. V turnusu, kterého jsem se osobně zúčastnila, se jednalo pouze o jednu dívku z šesti.

Pro tento typ terapeutického pobytu jsou vhodné zejména klienti, kteří jsou ochotni na sobě pracovat a kteří jsou motivováni. V takto mladém věku drogoví experimentátoři mají za sebou jen krátkou dobu užívání, nepocitují ve spojení s drogami větší životní ztráty a ještě nedosáhli pomyslného dna, a tak ne vždy v sobě nacházejí dostatek motivace k léčbě. Program se snaží vybrat hlavně ty, kteří mají náhled na svou situaci a sami stojí o změnu. Přístup k této věkové kategorii je odlišný od léčby dospělých a experimentování s drogami je zde považováno spíše za výchovný problém.

Jak píše KALINA (2008), hlavní, na co je kladen důraz při léčbě mladistvých, je zaměřit se na jejich vývojové úkoly, neboť cesta k drogám bývá často zdánlivou zkratkou, jak se obtížím dospívání vyhnout. Jedná se zejména o přijetí své sexuality, navázání uspokojivých partnerských vztahů, odpoutání se od své původní rodiny a přijetí zodpovědnosti sám za sebe. Jelikož užíváním drog se zraní jedinců v těchto oblastech odsouvá, terapie klade značný důraz právě na jejich osobnostní růst. Pokud v něm totiž adolescent obstojí, pak již nebude mít takovou potřebu k drogám utíkat. Terapeutická komunita dodává pak jedinci i sociální podporu, aby našel vlastní sílu tyto „zmeškané“ vývojové úkoly dohnat.

Období adolescence je velice náročné na nároky psychického zrání a sociálních dovedností a překonat tyto obtíže přináší i mnoho frustrace. Pokud jedinec vyrůstá v sociálním prostředí, které není dostatečně vyrovnané, podnětné, stabilní a ohraničené, nemusí ho na překonání těchto podmínek dostatečně připravit, a je proto vystaven riziku, že raději zvolí zkratku k psychoaktivním látkám (KALINA, 2008).

Vychovatelé a terapeuti mají tedy ve své práci nesnadný úkol snažit se přesměrovat takové klienty k jinému vývoji jejich osobností. Význam tohoto programu spočívá v tom, že je zaměřen na osoby, kteří se často nacházejí na hranici mezi běžným životem studenta a člověka, jenž si svou životní cestu značně znesnadní svou drogovou

závislostí. V sázce je naplnění života, smysluplnost bytí, uplatnění osobního potenciálu a talentu mladého člověka.

Cílem programu je nabídnout mladistvým, experimentujícím s drogami, novou životní inspiraci za pomoci zážitkové pedagogiky a terapeutických vhladů. Zážitkoví pedagogové jim představí různé situace, kdy musejí překonávat skutečné překážky, a to např. v podobě zátěžových programů v přírodě (horolezectví, turistika), kdy ztížené podmínky s omezeným komfortem a určitou frustrací napomáhají klientům vytvořit pevnější přátelský vztah s terapeutem, avšak za předpokladu zachování hranice klient-terapeut. Tento vztah může být korektivní zkušeností nefunkčních sociálních vazeb z jejich běžného života. Přístup ke klientům je většinou přátelský, otevřený až neformální. Během programu je zde prostor ke konfrontačním situacím, neboť mladiství více tíhnou ke svým vrstevníkům. Většina terapií probíhá ve skupině, neboť právě u adolescentů je skupinová terapie dobře uplatnitelná. Reflektuje to i jejich potřeby sdružovat se s vrstevníky a rozvíjet s nimi sociální kontakt. Individuální terapie zde probíhají tak, že každý klient má svého osobního terapeuta, kterého si na začátku zvolí a s ním má možnost věnovat se tématům, která vyplynou z práce ve skupině, nebo jsou příliš osobní.

Spolupráce s rodinou je důležitou součástí terapeutických programů s adolescenty, a proto bývají v průběhu terapeutického cyklu rodiče i další blízcí rodinní příslušníci přizváni do procesu, neboť rodinná terapie přináší nová uvědomění a zkušenosti z průběhu programu komunity se díky tomu rovnou uvádějí do života. Byla jsem například přítomna rodinné terapii, kde se formou konstelace vyjasňovaly vztahy v rodině, jež se do té doby jevily jako značně nepřehledné. Klientka, které se toto terapeutické setkání týkalo, posléze našla novou energii řešit svou situaci.

Arteterapeutická setkání v tomto zařízení obvykle vedou dva terapeuti. Arteterapeutka zde zajišťuje zejména kreslení, malování a práci s keramickou hlinou, druhý arteterapeut se zaměřuje na klasické focení na kinofilm. Témata jsou sestavena tak, aby citlivě reagovala na závažné problémy, se kterými se klienti potýkají. Celý arteterapeutický program je propracovaný a ustálený ve svém chronologickém sledu, a má zde v terapeutické komunitě své pevné místo. Ze zdejšího arteterapeutického programu čerpám pro mou bakalářskou práci, v níž se zaměřuji na potenciál arteterapie pro naplnění cílů sociální práce.

3.2 POUŽITÉ METODY

3.2.1 METODA SBĚRU DAT: FOCUS GROUP

Focus Groups, neboli ohniskové skupiny či skupinové diskuze, patří k metodám sběru dat zejména v kvalitativním výzkumu. Jak píše WILKINSONOVÁ (2002), tato metoda se stává velice oblíbenou v sociálním či psychologickém výzkumu i v komerčním využití pro marketing. Dalším uplatněním metody focus group může být i sestavení otázek dotazníku pro získání informací pro nové oblasti výzkumu anebo pro ověření interpretace výzkumů předchozích.

Jedná se diskuzi v malé skupině lidí v neformální atmosféře, kde skupina participantů čítá asi 6–12 osob, avšak může jich být i méně, a to v případě tzv. minigroups, pokud se chceme více zaměřit na interakce mezi jednotlivými účastníky. Diskuzi moderuje tazatel, jehož role je usměrňující, avšak neměla by být dominantní. Tazatel si předem připraví potřebné otázky a podotázky a může je i v průběhu podle dané situace modifikovat. Klade otázky, rozhovor facilituje a též navozuje důvěrnou atmosféru. Součástí facilitace je i příprava předem. Je vhodné zajistit příjemnou teplotu v místnosti, vyvětrat ji a přiměřeně ji také osvětlit. V průběhu focus group je třeba se nejprve představit, vysvětlit svůj záměr, ujistit přítomné o zachování anonymity osobních údajů a podpořit je, aby odpovídali bez obav a nezaměřovali se na „správnost“ svých odpovědí. Dále je třeba také usměrňovat téma diskuze, aby spadalo do vymezeného rámce.

Tazatel v průběhu klade otázky participantům a podněcuje je ve vzájemné diskuzi. Je důležité, aby účastníci měli k danému tématu vztah. Cílem je prozkoumat jejich postoje a názory k danému tématu a získaná data jsou dále zpracovávána.

Užití této metody je vhodné díky její pružnosti, univerzálnosti a rychlému dosažení výsledků. Dynamika rozhovorů ve skupině totiž podněcuje účastníky k vyjádření svých osobních postojů a působí mnohem přirozeněji než interview s jednotlivcem. Při sledování skupiny lze vyčíst informace nejen z toho, co bylo přímo řečeno, ale i ze vzájemných nonverbálních interakcí mezi participanty. Pro tazatele je to práce značně tvořivá a sám může v procesu vedení focus group i experimentovat.

Tato metoda má však i určité nevýhody. Náročné je hlavně vyhodnocování získaných dat, kde hlavní roli hrají i priority osoby, jež data zpracovává. Navíc, pokud se účastníci již znají, může mezi nimi probíhat komunikace, kterou tazatel nemusí

nepostřehnout či ji pochopit. Metoda focus group klade tedy hlavně požadavky na tazatele, aby dokázal pružně reagovat na vývoj rozhovoru a dobře vnímal i více úrovní hovoru, soustředil se na svou osnovu otázek a současně i na zpětnou vazbu participantů.

Data k jednomu tématu se tak mohou i značně lišit, pokud jsou získávána od různých skupin. Dynamika skupiny může být také brzdící, zvláště pokud je mezi některými účastníky konfliktní nastavení. Jedná-li se o citlivá osobní data, participant je nemusejí hlavně z důvodu obav do focus group vůbec dodat.

3.2.2 KONKRÉTNÍ PRŮBĚH FOCUS GROUP

V případě této práce se metoda focus group jevila jako vhodná pro získání poznatků a potřebných dat. Při práci jsem se držela zpracovávání informací, kterým jsem jednoznačně rozuměla a značnou výhodou pro mě bylo, že jsem byla částečně přítomna též při arteterapeutických sezeních, jež byla ve focus group zmiňována, a díky tomu lépe vnímala celkovou atmosféru a rychleji chápala smysl všech sdělení. Společná setkání mi poté pomohla i ve vedení focus group a nasměrování svých otázek.

Dívky se zúčastnily procesu focus group krátce před zakončením svého osmítýdenního terapeutického pobytu. Seznámila jsem je s účelem využití svého zvukového záznamu při focus group pro vypracování své bakalářské práce, kdy jsem jim současně garantovala, že jejich osobní údaje uchráním před zveřejněním, a to změnou jejich jmen a nepublikováním žádných sdělení či děl, která by je jednoznačně identifikovala (např. portrétní fotky aj.).

Celé setkání ve focus group trvalo přibližně 1,5 hodiny, účastnilo se ho celkem 5 participantek, včetně arteterapeutky. Dočkala jsem se nepříjemného překvapení, neboť scházela jedna z účastnic komunity, a to z důvodu návštěvy diagnostického ústavu. Další z nich nebyla přítomna, neboť její pobyt zde byl předčasně ukončen z důvodu porušení pravidel komunity, čímž se počet účastnic znatelně snížil.

Diskuze ve focusgroup byla zaměřena na hodnocení arteterapeutického programu, který účastnice absolvovaly během léčebného cyklu v komunitě, kdy byly hlavně dotazovány, jak osobně vnímaly celý jeho průběh. Při sestavování otázek jsem se zaměřila zejména na oblast uplatnitelnou v sociální práci, k čemuž mi pomohly informace

z rozhovorů s profesionálními arteterapeuty, jež vedla a písemně zpracovala CEJPKOVÁ (2012). Tato autorka teoreticky zjišťovala, jaké arteterapeutické techniky mohou být využity v sociální práci, kde jí arteterapeuti odpovídali na základě svých zkušeností z praxe. Rozhovory CEJPKOVÁ (2012, s. 53) shrnuje ve své práci takto: „*Pro sociální práci jsou vhodné techniky abreaktivní, techniky zaměřené na komunikaci, techniky k navazování kontaktu, budování vztahu a důvěry, techniky k posilování dynamiky a rozechřívání skupiny a také techniky ke sdělování informací a arteterapie jako metoda zobrazování.*“

Tyto informace mi pak byly vodítkem i při sestavování osnovy otázek pro focus group, jež dále uvedu ve stručných bodech. U každého z cílů též rozvedu, z jakého důvodu se mi jeví důležitý pro sociální práci a doplním jej i vhodným arteterapeutickým přístupem, který vychází z CEJPKOVÉ (2012) :

- Navázání kontaktu – arteterapeutické techniky jsou v sociální práci uplatnitelné zejména pokud se jedná o skupinovou práci a mohou být nápomocné i v práci s jednotlivcem. Členům skupiny se lépe daří navázat kontakt a důvěru mezi sebou i se sociálním pracovníkem. Jedná se například o seznamovací hru s cedulkami, kam si každý nakreslí své jméno.
- Prohloubení komunikace – výtvarným jazykem lze vhodně doplnit verbální komunikaci. Jelikož se jedná o odlišný komunikační způsob, méně filtrovaný racionalizacemi, může se v něm objevit i nová skutečnost. Vhodné jsou pro tento cíl sociální práce arteterapeutické metody využívající výtvarnou činnost ve dvojicích či ve skupině, kdy již samotný proces tvorby může přinést cenné informace (např. o submisivitě, chování při komunikaci aj.).
- Abreakce – odžití si silných emocí skrze výtvarnou tvorbu. Sociální pracovníci se mohou setkávat s negativně či jinak silně emočně naladěnými klienty, a právě tyto techniky mohou posléze napomoci k úspěchu ve spolupráci s nimi. Jedná se zde zejména o užití výtvarných technik vhodných pro uvolnění atmosféry či zmírnění stresu, jako např. volné čmáranice či jakákoli nezávazná výtvarná improvizace.
- Rozehřátí a zvýšení dynamiky skupiny – u skupinové sociální práce fungují obdobné

zákonitosti jako u skupinové psychoterapie. Tyto arteterapeutické techniky jsou blízké technikám, užívaným k navázání kontaktu, jimiž se doporučuje zahájit skupinové setkání.

- Sdělení informací o sobě – zvláště pro některé cílové skupiny a jedince může být složité sdělit slovně své důležité osobní údaje, jako např. děti, jež se ještě nezvládají přesněji verbálně vyjadřovat. Může se to týkat i osob uzavřených či traumatizovaných, jimž též může vlastní tvorba v komunikaci značně napomoci. Napomáhajících arteterapeutických je zde celá řada, jako např. techniky řeky života nebo začarovaná rodina.

- Orientace ve vztazích – využití arteterapeutických technik je dobře uplatnitelné také v sociální práci s rodinami, kde mohou napomoci díky jejich symbolickému vyjádření objasnit i rodinné vztahy. Vizuální podoba zde často působí přehledněji a je vhodnějším vyjádřením než vysvětlování pomocí slov. Příkladem arteterapeutické techniky je „ostrov rodiny.“

OSNOVA OTÁZEK PRO FOCUS GROUP:

- obrázky a výtvary týkající se vztahů – silné prožitky
- sebeprezentace – výtvary na zadání „já jako nějaká věc“ a „moje totemové zvíře“
- atmosféra ve skupině při arteterapii a její vývoj
- vývoj postojů k druhým skrze výtvarné dílo
- abreakce, změna nálady během a po arteterapii
- komunikační styly ve výtvarném projevu
- vztahy s blízkými projevené v díle
- přínos arteterapie a plány věnovat se výtvarné tvorbě v budoucnosti

3.2.3 METODA ANALÝZY DAT: TEMATICKÁ ANALÝZA

Pro zpracování získaných dat jsem použila metodu tematické analýzy, někdy přesněji uvedené pod názvem deduktivní tematická analýza. Její vymezení jsem čerpala z textů autorek BRAUNOVÉ a CLARKEOVÉ (2006), které tuto metodu rozpracovaly pro využití v psychologii, popř. v sociální práci. Jak uvádějí, tematickou analýzu lze považovat za základní metodu analýzy v kvalitativním výzkumu, kterou začínající výzkumníci mohou využít jako východisko a od ní se pak přesunout i k dalším formám

kvalitativních analýz. Tematická analýza umožňuje rozpoznat, analyzovat a vymezit „patterns“ (vzory či témata), jež jsou v datech obsažena. Lze díky ní získat z dat i témata a sdělení, jež byla již dříve z analyzovaného textu odvozena dedukcí.

Jelikož tematická analýza nemá striktně danou jedinou metodiku, lze pozorovat rozdíly mezi různými autorskými pojetími, což vedlo Braunovou a Clarkeovou v jejich práci ke snaze o sjednocení metodiky zpracování dat. Na rozdíl od jiné metody kvalitativní analýzy, zakotvené teorie (grounded theory), se nevytvářejí předem předpoklady, jen se deduktivně vyvozují jednotlivosti. Při tomto zpracování se všem datům nevěnuje stejná pozornost, nýbrž se analýza zaměří pouze na vybrané aspekty. Specifická výzkumná otázka vyvstává pak až v průběhu kódování patterns. Tato analýza dat nazírá až za sémantický obsah sdělení a hledá jeho interpretaci v hlubších úrovních.

Zmíním nyní jednotlivé kroky tematické analýzy, jež obnášejí celkem šest fází:

1. Seznámení se s daty – tato fáze je důležitá zejména v případě, pokud autor analýzy není totožný s osobou, jež získávala data. Jedná se nejčastěji o přepis dat (např. ze zvukového záznamu), neboť pro tematickou analýzu je nutné verbální data zpracovávat v písemné podobě. Pro vystižení zabarvení sdělení je vhodné zápis též doplnit paralingvistickými značkami. Text je potřeba opakovaně pročítat, neboť některých detailů si lze povšimnout až při několikatém čtení.
2. Vytvoření výchozích kódů – vypracování seznamu myšlenek, tzv. kódů podle osobního výběru, jež vyplývají ze získaných dat. Ty nevycházejí pouze z jasně řečeného, nýbrž i z myšlenek vyvozených. Praktické provedení tohoto kroku probíhá tak, že se vybere výňatek z textu (tzv. extrakt) a k němu se přiřadí kód, kdy k jednomu extraktu lze přiřadit i více kódů. Je vhodné vyjmout pro práci spíše delší úryvek textu s ohledem na skutečnost, že tato metoda bývá občas kritizována za vytrhování jednotlivých výroků z kontextu. Uvedu zde příklad provedení:

5. Extrakt	Kód
„Ten drak je droga, perník. On si mě vůbec nevšimá, ale já si ho všimám strašně moc. Je pro mě jako bůh. (...) Takže on má nade mnou moc a já mám nad ním vlastně taky moc, ale je to těžký:/ (...) já jsem to malovala tak, jak jsem to zrovna cítila. A až pak mi došlo, že na tom fakt asi něco je, že nic nedělám, že zbraň sice proti němu mám, ale nějak po ní nesaám.“	1. Vztah k droze 2. Odevzdání se

3. Hledání témat – ze seznamu kódů jsou vyvozena témata. K provedení tohoto kroku mohou napomoci tzv. mentální mapy, které graficky zobrazují vztahy mezi myšlenkami a tématy v textu. Pro dané téma zde vyberu všechny kódy, jež s ním souvisejí. Pro základní rozlišení platí, že kódy jsou vždy konkrétnější a detailnější než témata.
4. Přezkoumání témat – opětovné přezkoumání slouží k ověření, zda odpovídají témata kódovaným extraktům. Při nejasnostech je třeba se opět vrátit k původnímu souboru dat. Teprve ve chvíli, kdy témata odpovídají, lze přistoupit k vytvoření přehledné tematické mapy celé analýzy.
5. Definování a pojmenování témat – témata jsou dále zpracována, hledá se jejich jádro a definují se. Každé téma by mělo být stručně označeno tak, aby název vyjádřil též jeho podstatu.
6. Sepsání zprávy z výsledků konečné analýzy, kde jsou všechna tvrzení podpořena také vybranými extrakty.

Zdůvodnění volby tematické analýzy

Tuto metodu jsem si zvolila, neboť je v mnoha ohledech pro zpracování mých dat výhodná. Je flexibilní a ve srovnání s jinými metodami neklade tak vysoké požadavky na zkušenost autora s kvalitativním výzkumem. Její výstupy mohou zaujmout také širší okruh lidí, a navíc jsou stručné a výstižné. Metoda je vhodná také k interpretaci dat v oblasti sociální práce a psychologie. Může vést i k neočekávatelným výsledkům. K jejím nevýhodám patří to, že se zde pracuje s několikrát přeformulovanými výňatky textu, díky čemuž může někdy docházet k nepřesnostem v jejich pochopení.

VÝSLEDKY TEMATICKÉ ANALÝZY

V následující tabulce příkládám extrakty, vybrané z původního souboru dat s přiřazenými kódy a tématy, pod níž jsou témata rozvedena také v legendě.

Extrakt (autorka / číslo obrázku, kterého se extrakt týká / rozsah řádků v přepisu zvukového záznamu)	Kód	Téma
„To je zážitek z dětství (pozn. takové bylo zadání jednoho arteterapeutického setkání), pro mě zážitek s mámou, já ani nevím úplně přesně, v čem je to důležitý (.) ale byl to pro mě takovej jedinej silnej zážitek s mámou, to si na mě udělala čas a nehleděla si svýho fetování, důležitý to není ani tak tím, jak jsem to namalovala, ale samotnej ten zážitek sám o sobě, jako jedinej na kterej si pamatuju s mámou“ (EMA1 / obr.1 / ř. 55-59)	1.Vzpomínka na ojedinelý zážitek z dětství 2. Vztah s mámou	Vztah 1 Minulost 1

<p>„Já když jsem to malovala, mě to přišlo úplně kouzelný, když mě to řekli to zadání, já jsem si s tím úplně vyhrála, užívala jsem si, že to vidím před sebou a nemám to jenom v hlavě.“ (EMA2 / obr.1 / ř. 66-67)</p>	<p>1. Radost ze zadání práce na arteterapii 2. Namalovaný obrázek oživí důležitou vzpomínku</p>	<p>Vzpomínka 1</p>
<p>„Ten drak je droga, perník. On si mě vůbec nevšímá, ale já si ho všímám strašně moc. Je pro mě jako bůh, (...) takže on má nade mnou moc a já mám nad ním vlastně taky moc, ale je to těžký:/ (...) já jsem to malovala tak, jak jsem to zrovna cítila. A až pak mi došlo, že na tom fakt asi něco je, že nic nedělám, že zbraň sice proti němu mám, ale nějak po ní nešáhám.“ (ALA1 / obr.3 / ř. 89-99)</p>	<p>1. Vztah k droze 2. Odevzdání se</p>	<p>Vztah 2</p>
<p>„A právě mě pustili, hned první výlet, kam jsme s rodiči jela, tak to byl právě tady na tuhle rozhlednu, byla jsem tam s mámou a s tátou a byl to pro mě silný zážitek. ((zamyšleně)) Uvědomila jsem si zpětně, jak jsem je zanedbávala, a bylo mi to líto. Rodiče mě mají fakt rádi a prostě jsem na to kašlala, prostě jsem si toho dřív nevážila. Tak jsem si to užila, že jsem s nima strávila ten čas a prostě se mi to vrylo do paměti.“ (NIK1 / obr. 4 / ř. 108-112)</p>	<p>Pocity viny</p>	<p>Minulost 2 Vztah 3</p>
<p>„No právě, sice jsme tam byli spolu (pozn. s tátou), ale vzájemně to bylo takový spíš že jsem se bavila hlavně s mámou. Sice jsem tam byla s obouma, ale třeba jsem si víc povídala s mámou, s ním jsme se s tátou snažili nějak konverzovat, ale nebylo to takový upřímný.“ (NIK2 / obr. 4 / ř. 121-123)</p>	<p>Nevyjasněný vztah s tátou</p>	<p>Vzpomínka 2 Vztah 4</p>
<p>„Jo, na fotce jsou tři snímky, první jak se cítím, druhý jak se vidím, jak se nechci vidět, poslední jak bych se nechtěla vidět. Bylo to dost zajímavý, protože jsme si tam vyzkoušeli dostat do té role, jak třeba nechceme skončit, jestli se třeba chci zpátky vrátit k drogám, jak se momentálně cítím a jak bych se v budoucnu chtěla vidět. Vyzkoušet si všechny ty tři role a to byl dost silnej zážitek, protože jsem si vybavila, jak jsem byla ve squatu, kdy jsem vypadala úplně šíleně, a představit si to zpět byl úplně šílený, když se to takhle vracelo pár dní. Když jsem si vzala zpátky do ruky tu buchnu (pozn. slangově injekční stříkačka), tak to ve mně vyvolalo hrozný pocity.“ (NIK3 / ř. 134-140)</p>	<p>Ztvárnění role při focení připomnělo strašný zážitek</p>	<p>Vzpomínka 3 Minulost 3</p>
<p>„Nevím, já k němu mám úplně zvláštní vztah (...) já nevím, vod tohohle obrázku mi začaly ty arteterapie hrozně dávat (...) Postupně se to vyvíjelo, pak začal hořet a prostě se mu odevzdávám. (...)A toho draka, jako ten drak je perník, jo? a já nevím, prostě, jsem tady nějak svázaná a je mi to <u>fuk</u> :((...) Na co jsme to přišli? Jo, že se chci vázat. Cítím radost, štěstí :/ Prostě jsem tam přikurtovaná ((melodie hlasu stoupá)), můžu odejít a nemusím.“ (PAV1 / obr.5 / ř. 144-170)</p>	<p>Vztah k droze</p>	<p>Vztah 5</p>

<p>„Já si vzpomínám, že když jsme měly dělat to já jako nějaká věc, tak Nikola tam dělala toho jointa, a já jsem na ní za to měla hroznej vztek, že se vidí jak joint (obr.6.). A pak tam dokreslila ten kříž, a to mě úplně zahřálo, že to myslí úplně jinak než jsem to myslela já a že chce lidem pomáhat. Fakt jsem byla překvapená celou dobu, co o tom mluvila, protože bych to do ní v životě neřekla.“ (EMA3 / obr. 6 / ř. 199-202)</p>	<p>Změna náhledu na druhou osobu</p>	<p>Porozumění druhým 1</p>
<p>„Já vím, že mě v tu chvíli, když se to dělalo :) (..) tak mě u Emy úplně zarazil <u>šnek</u>, ale <u>fakt</u> mě zarazil <u>šnek</u>. Ale za tu dobu, co jsme tady, jseš fakt někdy jak šnek. (...) ale docela to prostě <u>sedí</u>.“ (PAV3 / ř.230-238)</p>	<p>Odkrytí vlastnosti skrze tvorbu</p>	<p>Sebe- prezentace 1</p>
<p>„Mě hrozně sedí ta liška k Nikole. To je prostě zvíře přesně stejný jako ona.“ (PAV4 / ř. 245)</p>	<p>Totemové zvíře vystihuje osobu</p>	<p>Sebe- prezentace2</p>
<p>„Já si spíš myslím, že to je o zpětné vazbě, že na začátku když někdo mluví, tak mu na to hned neřeknu <u>tohleto</u> a <u>támhleto</u>, ale čím víc ty holky znám, tím víc si dovolím jim něco říct, i když to třeba není nák hezký. A líp se to i přijímá (...) (obrací se k Emě) a na začátku bych ti to třeba neřekla.“ (ALA2 / ř. 272-276)</p>	<p>Postupně jsou reflexe děl otevřenější</p>	<p>Reflexe 1</p>
<p>„Čím dýl se známe, tak tím víc z toho dokážeme něco vyčíst, i když nejsme ti terapeuti, takže už v tom vidíme něco od toho člověka. Že si to dokážeme nějak spojit, ten obrázek, kterej namaloval, s tím, jakej by to mělo mít význam.“ (NIK4 / ř. 285-287)</p>	<p>I laik dokáže něco o povaze člověka vyčíst z jeho způsobu výtvarné tvorby</p>	<p>Reflexe 2</p>
<p>„Já bych řekla, nevím, jestli to je o komunikaci, ale myslím, že teď jsme k sobě mnohem ohleduplnější a dokážeme si to říkat mnohem líp a tak, aby nám neublížily.“(...) díky dávání si zpětné vazby.“ (EMA4 / ř. 296-297)</p>	<p>Postupně jsou k sobě dívky ohleduplnější</p>	<p>Reflexe 3</p>
<p>„No ne že bych toho člověka začala úplně milovat, ale třeba u Nadi, sorry, že o tobě mluvím, když tady nejses, nevím, mě tak nějak sere pořád, ale chápu, za tu dobu co je tady a mluví o tom, jsem prostě pochopila, že to fakt nemá jednoduchý a že jí to sere, ale jak to nedává najevo, a tím jak to nedává najevo, tak je ještě o to víc nasranější, protože si to vylejvá <u>na nás</u>. Ze začátku mě s tím hrozně srala a vytáčela a postupně jak se o tom začalo mluvit, tak jsem si to postupně takhle poskládala, nevím, jestli to tak je nebo není, ale sere mě míň prostě. (...) Nad'a samotná se mi pojí s tou sopkou támhleto jo. A pak ještě, já nevím proč, ale její řeka života. Ona jak má ten začátek <u>červenej</u>, že jo, a úplně tmavej, na mě to působí jak nějaká procházka peklem, takže to jako fakt není hezký. <u>Fakt</u> to není hezkýno. (...) A k sopce? to je prostě <u>Nad'a!</u> Černo před vočima, vytrysknu co nejvíc a ještě to vyškrabu ze dna.“ (PAV4 / obr. 9, 10 / ř. 312-329)</p>	<p>1. Způsob výtvarné tvorby poukazuje na naladění autora 2. Tolerování druhého skrze pochopení jeho trápení</p>	<p>Porozumění druhým 2</p>

<p>„...protože ona komunikovala, že jo. Bylo to takový prvoplánový, ne, že by u toho seděla nějak dlouho, ale tam byla <u>otevřená</u>. Tady ten první obrázek byl takovej rozpačítej, i ten druhěj, ale tady na daný téma přemejšlela a něco zplodila a občas k tomu i něco řekla, takže já jsem měla pocit, že to má pro Katku velkej smysl, protože to je takovej komunikační kanál, kterej ona využila. (ATP1 / obr. 12, 13 / ř. 379-383)</p>	<p>Výtvarno jako vhodný komunikační kanál pro uzavřené povahy</p>	<p>Komunikační styl 1</p>
<p>„Sopka třeba támhle (obr.12), že něco málo pouští, ale že si to hrozně reguluje, že to potřebuje mít pod kontrolou. Tak chvíli nějak mluvila o tom mechanismu.“ (ATP2 / obr. 12 ř. 387-388)</p>	<p>Výtvarné ztvárnění sopky poukazuje na způsob komunikace</p>	<p>Komunikační styl 2</p>
<p>„No že to má ráda všechno pod kontrolou, že ráda tahá za šňůrky, možná že se jí dobře tahá za šňůrky, protože s určitýma věcmi nechodí ven. Že je taková tajemná, to jí k manipulaci trochu napomáhá, na druhou stranu to má i obrácenou stranu mince. Potřebuje to tak dělat, protože to jinak neumím nebo nemůžu. Pak potřebuju manipulovat s okolím, protože jsem třeba sama snadno manipulovatelná. Tak si držím tuhle roli, aby se mnou náhodou někdo nevorál. Radši budu napomáhat něčemu, s čím nesouhlasím, abych se nedostala do role oběti.“ (ATP3 / obr. 13 / ř. 403-408)</p>	<p>Výtvarné ztvárnění draka poukazuje na způsob komunikace</p>	<p>Komunikační styl 3</p>
<p>„Vždycky, když jsem myslela na nějaký hnusy a sračky, tak tady prostě vypnu a ani se nesoustředím na ten obrázek, ale ta ruka mi jede sama. (...) Anebo někdy se mi stává, že to hnusný, ty deprese a stresy jenom nechám na tom obrázku. A pak ten obrázek někam dám.“ (...) Když jsem malovala tu mojí řeku života.“ (EMA5 / obr.14 / ř.436-442)</p>	<p>1.Výtvarné tvoření „vypne“ špatnou náladu 2. To špatné zůstane na obrázku</p>	<p>Abreakce 1</p>
<p>„Já když vím, že je arte, tak jsem strašně nasraná a strašně se mi do toho nechce. Mě nejde moc malování, neumím moc malovat, pro mě je to hrozná prohra, že to bude ošklivý. Ale když už začnu, tak mě tenhle pocit nějak pustí a někdy se to i mě samotný líbí. Domaluju, co mám domalovat a pak si dělám svůj druhěj obrázek, kde se tak trochu vyblbnu.“ (ALA3 / ř. 443-446)</p>	<p>Počáteční odpor se promění v radost z tvorby</p>	<p>Abreakce 2</p>
<p>„Když jsme měly arte, tak jsem se většinou na to těšila. A třeba se mi stalo, že jsem měla blbou náladu před tou arteterapií, byla jsem z něčeho fakt naštvaná a nešťastná z něčeho a tak jsem ani neměla chuť nic dělat, a tak to bylo vidět, že je to takový odfláklý. (...) Neměla jsem vůbec chuť, byla jsem plná vzteku. Nemá to moc detailů. Pak jsem ani nevěděla, co o tom mám říct, nechtěla jsem se o tom bavit. Pak mě to i zpětně štválo, že jsem do toho nedala tolik.“ (NIK5 / obr. 15 / ř.462-468)</p>	<p>Špatná nálada se projevila na provedení díla</p>	<p>Abreakce 3</p>
<p>„Ještě k tomu pocitu bezmoci, tak když jsme dělaly tu postavičku „jak si stojím“, tak jsem udělala postavičku jak takhle stojím a mám ruce takhle a myslela jsem to tak, jak jsem svěží a že jako vstávám a měla jsem z toho dobrej pocit a pak ony mě tady úplně rozebraly, že se jako odevzdávám světu. (...) To byla pak taky hrozná situace, protože jsem si začala zobrazovat situace, kdy to tak opravdu bylo.“ (EMA6 / ř. 490-496)</p>	<p>1.Ostatní vnuknou při reflexi díla jinou perspektivu 2. Pocit bezmoci</p>	<p>Reflexe 4</p>

<p>„Já jsem právě chtěla říct, že ráda věci říkám <u>přímo</u>. Ale zároveň <u>miluju metafory</u>. Mě se hrozně líbí používat metafory v jakýkoliv situaci. Ne že se mi to i líp chápe, ale já jsem hroznej analytik, takže to jak si ještě musíš přebrat tu metaforu, tak já se v tom úplně vyžívám, mě to úplně baví. A zároveň je to i přímý. Nerada chodím okolo horký kaše, mě to přijde zbytečný“ (PAV5 / ř. 519-522)</p>	<p>1. Hravost v metaforách 2. Komunikace</p>	<p>5 Komunikační styl</p>
<p>PAV: Když se bavíš třeba s ATP o tý arteterapii, tak oni se nás snaží nějak nasměrovat a přitom je vám to jasný. ATP: <u>no</u> něco si určitě o tom myslíme, ale zas na druhou stranu spíš chceme, abyste o něčem zauvažovaly, a něco z toho se váže k tomu obrázku.. PAV: protože ono jakmile se to začne vztahovat k tomu obrázku, tak já to tam hned už vidím, hnedka vidím tu věc, co to pro mě znamená. A než abych to opatřovala tím slizem, tak radši to řeknu znamená to <u>to to to</u>, je to <u>tak tak tak</u> a je mi v tom líp. ATP: jenže to jsou ty tvoje prohlášení. Protože ono to samozřejmě znamená to to a to. Ale ono to taky může znamenat <u>to to a to</u>. PAV: <u>Ahááá</u> ATP: protože ta metafora je o tom, z jakýho úhlu se na to podíváš. A to je to, jak ti vždycky říkám, že jseš jak z Moravy, že máš ta velká prohlášení. Ale ty o tom druhý den už zase nevíš. (PAV6, ATP4 / ř. 522-533)</p>	<p>Jasný názor na obrázek vs. více perspektiv interpretace obrázku</p>	<p>Komunikační styl 6</p>
<p>„Já jsem si myslela, já jsem měla jeden vztah dřív, a myslela jsem si, že už je to za mnou, ale když někdo z ostatních použil slovo <u>vztah</u>, partnerství i třeba u obrázků, tak se mi vybavil kluk, co ho mám támhle na obrázku, to mě to trochu zabořelo, to je tak asi jediný (...) no že to ještě nemám vyřešený.“ (EMA7 / ř. 568-572)</p>	<p>Zvědomění potlačených emocí</p>	<p>Uvědomění si emoce 1</p>
<p>„No a ještě tady byl jistý chlapec, kterej jsem si myslela, že by se z toho mohlo něco vyvinout, no, a nějak jsem si ten vztah malovala. Ale v prdeli prostě! Rozpadlo se to celý. To jsem ho tak venku potkala a volám na něj: Ahoj Dany, jak je! A myslela jsem si, že spolu potáhnem tak jako dřív. Ale vůbec(...) no, mě napsal sem jeden kluk dopis o něm. Tak mi v tu chvíli došlo, že jsem si to moc malovala. (...) ale došlo mi to v i v arte, protože jsem malovala zrovna tu sopku! (...) mě to došlo hlavně při tý sopce, vždyť jsem se tady pak <u>vztekala</u>.“ (PAV7 / obr. 17 / ř. 574-584)</p>	<p>„Puštění“ silných emocí zklamání a vzteku při arteterapii</p>	<p>Abreakce 4 Vztah 7</p>
<p>„Ne, já jsem to myslela tak, že my jsme spolu byli dva roky a každé si ten vztah představoval trochu jinak. On to měl tak, že budu chvíli s tebou a pak zase budu s kámošema a pak zase chvíli s tebou. A já jsem si ta, která by s tím klukem byla klidně i častěji. A pak jsme tady spolu rozebíraly ten obrázek a to jsem říkala, že momentálně jsem našla takovýho partnera, kterej stejně jako já nikoho nemá a máme jeden druhého a že to máme oba úplně stejně. Že v tomhle to je ideálně.“ (NIK6 / obr. 15 / ř. 595-600)</p>	<p>Vysvětlení povahy vztahu u obrázku</p>	<p>Vztah 8</p>
<p>„Mě arteterapie, ty vzpomínky, mi pomohla, si vzpomenout na něco, co bylo pro mě důležitý, člověk na to normálně nemyslí. A takhle jsem si toho spoustu vybavila a zamyslela se nad tím do hloubky, jak to bylo, jak to, protože normálně si na to člověk nevzpomene, ještě aby nad tím přemýšlel.“ (NIK7 / ř. 617-620)</p>	<p>Připomenutí hezkých vzpomínek při tvorbě</p>	<p>Osobní význam arteterapie 1</p>

„Pro mě zas ty reflexe byly důležitýno <u>jasně</u> . (...) To by nemělo význam vůbec. Já si myslím, že i třeba blbej obrázek, kterej namaluješ jako ve školce, může o tobě tolik vypovídat. Já toho mám doma plný desky.“ (PAV8 / ř. 631-634)	Reflexe obrázku je pro někoho i důležitější než samotné malování. Skupina jako zrcadlo.	Osobní význam arteterapie 3
„Mě to pomáhalo se zamyslet nad budoucností. Zamyslet se nad tím, jak se momentálně cítíme. A jaký jsou varianty do budoucna, jak to chceme. Prostě to nějak ztvárnit. A samozřejmě si vyzkoušet i tu roli toho špatnýho.“ (NIK8 / ř. 636-638)	Uvědomění si, jak by vypadala budoucnost s drogou.	Osobní význam arteterapie 4

LEGENDA K TÉMATŮM

VZTAH: osobní vztah k druhému

Vztah 1: dcera vyjadřuje důležitost vztahu k matce, která se však sama nebyla schopna věnovat dceři z důvodu užívání drog

Vztah 2: povaha vztahu k droze vyjadřuje odevzdání se, podřízení, silný prožitek, nechat se unášet na emoční vlně vyvolané drogou

Vztah 3: rodičům na dceři záleží, byli jí dříve více lhostejní, avšak nyní si uvědomuje, jak je pro ně důležitá a pocítuje vinu za své předchozí jednání

Vztah 4: dcera má s otcem nevyjasněný vztah, konverzace je vynucená, mnohem lépe si rozumí s matkou

Vztah 5: ve vztahu s drogou se cítí dobrovolně svázaná, provázejí ji pocity štěstí a určité jiskření

Vztah 6: s matkou dívce vztah nefunguje

Vztah 7: dívka hořce nese, že její (bývalý) přítel s ní již nechce obnovit vztah

Vztah 8: dívka se domnívá, že našla ideálního partnera, neboť oba pocítují stejnou potřebu být jeden s druhým

MINULOST: popis dění z minulosti, který je spíše objektivní povahy

Minulost 1: dcera se setkala s matkou, ojedinečnost setkání s ní spočívá v tom, že většinou byla pro dceru nedostupná, nyní se to podařilo a obě se spolu vnitřně propojily

Minulost 2: dcera vyrazila po dlouhé době s rodiči na výlet a společně vystoupili na rozhlednu

Minulost 3: dívka pobyla určitou dobu byla ve squatu ještě společně s dalšími fetujícími

VZPOMÍNKA: subjektivní prožitek události

Vzpomínka 1: vizuální ztvárnění vzpomínky barvitě připomene tehdejší pocity

Vzpomínka 2: vřelé setkání s matkou na rozhledně, s otcem se necítí svá

Vzpomínka 3: silný a odstrašující zážitek z doby, kdy žila v zanedbaném stavu s drogou ve squatu

POROZUMĚNÍ DRUHÝM

Porozumění druhým 1: změna pohledu na další dívku, která ji pozitivně překvapila svým přáním pomáhat druhým

Porozumění druhým 2: skrze pochopení trápení druhého člověka lze více tolerovat jeho projevy

Porozumění druhým 3: po zjištění, že druhý člověk řeší stejný problém jako já, lze pro něj nalézt větší pochopení

SEBEPREZENTACE

Sebeprezentace 1: původně překvapivý výběr totemového zvířete (hlemýžď) se potvrdil v praxi u autorky jako výstižný

Sebeprezentace 2: volba totemového zvířete (liška) odpovídá projevu autorky

REFLEXE

Reflexe 1: původní ostych říci druhým svůj názor na ně postupně mizí

Reflexe 2: pokud již lépe známe danou osobu i její charakteristický výtvarný projev a současně máme též zkušenost s arteterapeutickou reflexí, jsme schopni i sami něco z jeho obrázku vyvodit

Reflexe 3: zpětná vazba se stává citlivější po vzájemném seznámení

Reflexe 4: zpětná vazba může zcela proměnit pohled autorky na dílo, které nově asociuje negativní vzpomínky

KOMUNIKAČNÍ STYL – jaký způsob komunikace je klientce blízký, v čem se cítí dobře

Komunikační styl 1: jindy běžně uzavřená dívka se dokázala ve svém obrázku otevřeně projevit

Komunikační styl 2: sopka poukazuje na to, že autorka osobně cenzuruje vše, co řekne

Komunikační styl 3: drak poukazuje na manipulativní komunikaci

Komunikační styl 4: snaha neprojevovat v komunikaci své emoce

Komunikační styl 5: přímočarý projev, zároveň záliba v metaforách

Komunikační styl 6: poukázání na to, že předchozí přístup je diskutabilní, protože metafory mají nejednoznačné interpretace a tudíž nelze s jejich pomocí mluvit přímo a jednoznačně

ABREAKCE – rozpomenutí se na situace, kdy arteterapie napomohla odžít své emoce

Abreakce 1: odreagování se od negativních emocí malováním, tvorba je příjemná po celou dobu sezení

Abreakce 2: počáteční odpor k tvoření se promění v uspokojivé pocity a dostaví se i značná produktivita práce

Abreakce 3: počáteční špatné pocity se projeví v provedení díla, se kterým autorka posléze není ani spokojená

Abreakce 4: vyjádření vzteku a bolesti z odmítnutí přítelem v provedení sopky

UVĚDOMĚNÍ SI EMOCE

Uvědomění si emoce 1: uvědomění si, že ukončení blízkého vztahu člověka stále ještě zraňuje

OSOBNÍ VÝZNAM ARTETERAPIE

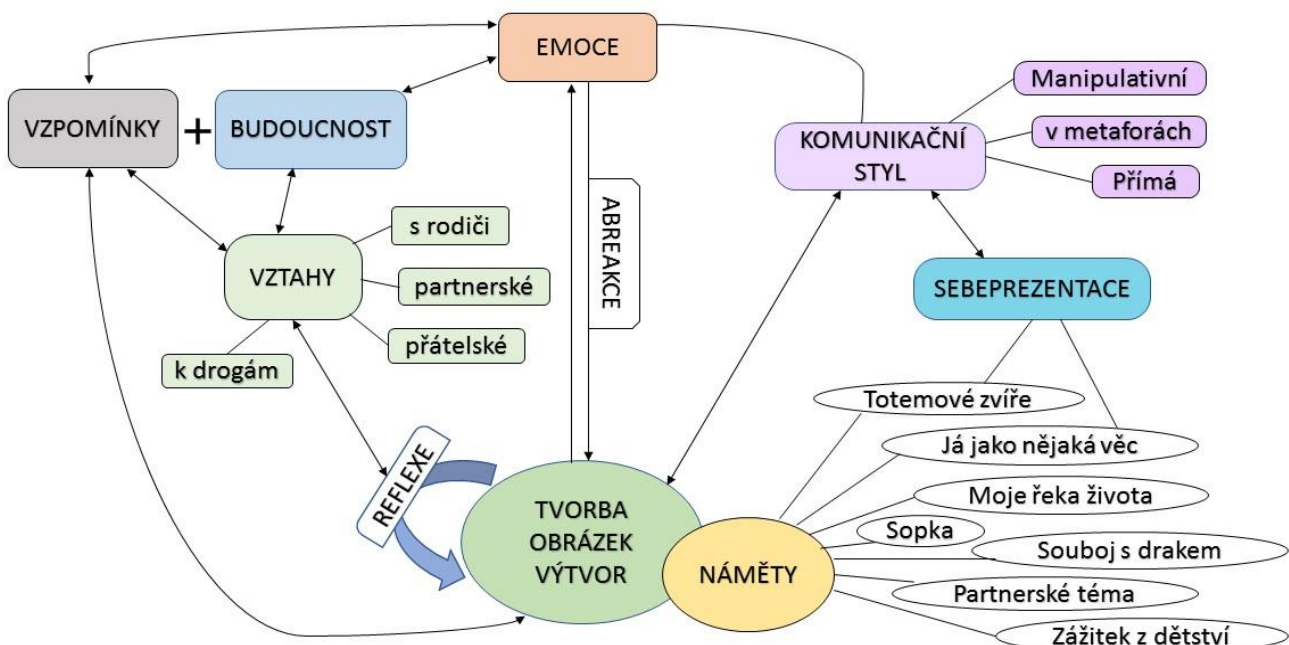
Osobní význam arteterapie 1: ukotvení sama sebe skrze připomenutí si důležitých momentů svého života

Osobní význam arteterapie 2: přeladění se z negativního smýšlení na pozitivní skrze připomenutí si pozitivně zbarvených vzpomínek ze svého života, odreagování se a zapuzení své frustrace

Osobní význam arteterapie 3: mnoho informací o sobě díky reflexím

Osobní význam arteterapie 4: větší vědomost důsledků svých činů

VYTVOŘENÍ MENTÁLNÍ MAPY TÉMAT

Témata, jež vyvstala v průběhu analýzy jsem propojila do této mentální mapy, která přehledně znázorňuje vzájemné vazby. Vztahy mezi tématy se jeví jako provázané a sesíťované, což jen odpovídá skutečnosti, že celkový soubor dat byl tematicky celistvý. Klíčovým tématem, od něhož jsou pak ta další odvozena, je „tvorba, obrázek a výtvor“, jež odpovídá hlavnímu tématu mé práce a rozhovoru ve focus group. Jako hlavní vztah v daném schématu vnímám propojení „tvorby“ a „emocí“, na něž jsou pak navázána i další témata s jejich podtématy, jako např. „vztahy“, „vzpomínky“, „budoucnost“, „komunikační styl“, „sebeprezentace“ a „náměty“.

3.2.4 VÝSLEDNÁ ZPRÁVA

Při vytváření témat z kódů jsem si uvědomila, že u mnou zvoleného způsobu zpracování informací lze jen obtížně témata od sebe oddělit, neboť se vzájemně prolínají. Rozhovor ve focus group se dotýkal více úrovní sdělení, a nebylo proto vždy snadné vyhodnotit správně smysl sdělené informace. Abych co nejdůsledněji získaný zvukový záznam zpracovala, použila jsem při jeho přepisu paralingvistické značky, jejichž vysvětlivky připojuji v příloze č. 2. Zaznamenala jsem tak důrazy na konkrétní slova, melodičnost hlasu, pauzy aj. Kompletní záznam rozhovoru zůstává v mém archivu. Během focus group jsem participantky motivovala, aby svá tvrzení, postoje a uvědomění ukotvily do konkrétního díla, které by mohlo s jejich tvrzením úzce souviset, abychom se vyvarovaly obecným diskuzím. Ne vždy se nám to ale dařilo, a to zvláště u témat komplexních, kdy bylo obtížnější nalézt přímé arteterapeutické souvislosti. Participantky si někdy s obtížemi vybavovaly zážitky staré jeden či dva měsíce, avšak navzájem si pomáhaly a případně je doplňovala i jejich arteterapeutka.

Popíši nyní jednotlivé poznatky k daným tématům, která jsem zjistila při analýze a doplním je svými komentáři.

Téma 1: TVORBA, OBRÁZEK, ARTETERAPIE

Tématem, jež přesahovalo do ostatních, byla výtvarná tvorba, obrázek, arteterapie, k čemuž se dívky vyjadřovaly z různých úhlů pohledů a v různých kontextech. Důležité podtéma tvořila výtvarná činnost samotná, reflexe a abreakce a dále pak i různá zadání výtvarné práce jako např. plastika na téma „moje totemové zvíře“, obrázky na téma „já jako nějaká věc“, „zážitek z dětství“, „souboj s drakem“, „sopka“, „partnerské téma“ a

„řeka života“. O těchto zadáních výtvarných děl se dívky výslovně zmínily ve focus group, i když arteterapeutický program obsahoval ještě i mnohé další náměty, jež zde z důvodu zaměření se pouze na focus group opomímám.

Zadání arteterapeutických sezení byla navržena směřovaně pro zvolenou cílovou skupinu a mají i značnou citlivost k sociálním situacím, se kterými se klientky ve svém životě potýkají a ještě budou potýkat. Abych uvedla konkrétní výstupy, tak například téma „sopky“ může poukazovat na způsoby uvolňování emocí či způsob komunikace, téma „moje totemové zvíře“ a „já jako nějaká věc“ může naznačit způsob, jak by chtěl být klient viděn anebo jak ho vidí ostatní, což souvisí s hledáním své identity a se sebe prezentací. Zadání „Moje totemové zvíře“ se může jevit jako zajímavá arteterapeutická technika pro sociální práci s mladistvými experimentujícími s drogami, neboť se úzce vztahuje právě k jejich identitě.

Ukázka: Moje totemové zvíře

„Já vím, že mě v tu chvíli, když se to dělalo :) (...) tak mě u Emy úplně zarazil šnek, ale fakt mě zarazil šnek. Ale za tu dobu, co jsme tady, jseš fakt někdy jak šnek. (...) ale docela to prostě sedí.“ (PAV3)

Průběh výtvarné činnosti – setkala jsem se zde s různými postřehy. Mnohé dívky se na sezení těšily, neboť se jim při malování dařilo zapomenout na své osobní problémy, protože svou pozornost přesunuly na příjemné zážitky z minulosti, na něž si běžně nevzpomínaly. Během své tvůrčí práce si mohly případně prožít i své potlačované emoce, jež nebývaly vždy příjemné.

Ukázka: Postřeh během tvorby

„Já když jsem to malovala, mě to přišlo úplně kouzelný, když mě to řekli to zadání, já jsem si s tím úplně vyhrála, užívala jsem si, že to vidím před sebou a nemám to jenom v hlavě.“ (EMA2 / obr.1)

Ukázka: Postřeh během tvorby

„Když jsme měly arte, tak jsem se většinou na to těšila. A třeba se mi stalo, že jsem měla blbou náladu před tou arteterapií, byla jsem z něčeho fakt naštvaná a nešťastná z něčeho a tak jsem ani neměla chuť nic dělat, a tak to bylo vidět, že je to takový odfláklý. (...) Neměla jsem vůbec chuť, byla jsem plná vzteku. Nemá to moc detailů. Pak jsem ani nevěděla, co o tom mám říct, nechtěla jsem se o tom bavit. Pak mě to i zpětně štvalo, že jsem do toho nedala tolik.“ (NIK5 / obr. 15)

Ukázka: Postřeh během tvorby

„Já když vím, že je arte, tak jsem strašně nasraná a strašně se mi do toho nechce. Mě nejde moc malování, neumím moc malovat, pro mě je to hrozná prohra, že to bude ošklivý. Ale když už začnu, tak mě tenhle pocit nějak pustí a někdy se to i mě samotný líbí. Domaluju, co mám domalovat a pak si dělám svůj druhý obrázek, kde se tak trochu vyblbnu.“ (ALA3)

Reflexe díla byla pro některé z dívek podle jejich slov zvláště důležitá, mnohdy často i důležitější než samotné tvoření. Reflexe probíhaly tak, že nejprve autorka promluvila o svém díle a poté se k němu vyjádřila arteterapeutka, jež se častěji dívek doptávala a kladla otázky k zamyšlení, než aby samotné dílo nahlas arteterapeuticky interpretovala. Ostatní dívky se zpočátku k reflexi druhých účastnic nevyjadřovaly, avšak později, kdy se již více poznaly, se situace postupně měnila.

Ukázka: Reflexe díla

„Pro mě zas ty reflexe byly důležitý no jasně. (...) To by nemělo význam vůbec. Já si myslím, že i třeba blbej obrázek, kterej namaluješ jako ve školce, může o tobě tolik vypovídat. Já toho mám doma plný desky.“ (PAV8)

„Čím dýl se známe, tak tím víc z toho dokážeme něco vyčíst, i když nejsme ti terapeuti, takže už v tom vidíme něco od toho člověka. Že si to dokážeme nějak spojit, ten obrázek, kterej namaloval, s tím, jakěj by to mělo mít význam.“ (NIK4)

Abreakce jako důležitá součást účinku arteterapie – skrze výtvarný projev lze prožít silnou emoci, která někdy nemusí být ani předtím plně vědomá.

Ukázka: Abreakce

„No a ještě tady byl jistý chlapec, kterej jsem si myslela, že by se z toho mohlo něco vyvinout, no, a nějak jsem si ten vztah malovala. Ale v prdeli prostě! Rozpadlo se to celý. To jsem ho tak venku potkala a volám na něj: Ahoj Dany, jak je! A myslela jsem si, že spolu potáhnem tak jako dřív. Ale vůbec (...) no, mě napsal sem jeden kluk dopis o něm. Tak mi v tu chvíli došlo, že jsem si to moc malovala. (...) ale došlo mi to v i v arte, protože jsem malovala zrovna tu sopku! (...) mě to došlo hlavně při tý sopce, vždyť jsem se tady pak vztekala.“ (PAV7 / obr. 17)

Téma 2: VZTAHY

Na téma mezilidských vztahů vyvstalo ve focus group velké množství odkazů. Z různých arteterapeutických interakcí vyplynuly vztahy dívek s nejbližšími členy jejich rodiny, o nichž se samy zmiňovaly při popisování svých obrázků. V léčbě drogových závislostí u dospělých, s níž jsem se setkala při arteterapeutické praxi v Psychiatrické nemocnici Bohnice, zdejší arteterapeuti, jež uplatňovali rožnovský směr arteterapie, přímo analyzovali výtvarné prvky na obrázcích a z nich na základě psychoanalytických arteterapeutických teorií vyvozovali např. rané vztahy s otcem a matkou aj. Při mé praxi v komunitě Cesta se takto k obrázkům spíše nepřístupovalo, spíše se dával prostor klientům pro vlastní úvahy a uvědomění. Podle názorů arteterapeutů je pro užití arteterapie v sociální práci vhodnější uplatňovat právě neinterpretativní arteterapeutické postupy, tj. jako tomu bylo i v Cestě, viz rozhovor s Korbelovou: „*Jsem přesvědčena, že pro sociálního pracovníka mohou být některé výtvarné techniky velkým pomocníkem v komunikaci jak s jednotlivcem, rodinou, tak i skupinou. Avšak terapeutickou stránku bych*

nechala spát.“ (CEJPKOVÁ, 2012, s. 36).

Ukázka: Vztah s matkou

„To je zážitek z dětství (pozn. takové bylo zadání jednoho arteterapeutického setkání), pro mě zážitek s mámou, já ani nevím úplně přesně, v čem je to důležitý (.) ale byl to pro mě takovej jedinej silnej zážitek s mámou, to si na mě udělala čas a nehleděla si svého fetování, důležitý to není ani tak tím, jak jsem to namalovala, ale samotnej ten zážitek sám o sobě, jako jedinej na kterej si pamatuju s mámou“ (EMA1 / obr.1)

Ukázka: Vztah s otcem

„No právě, sice jsme tam byli spolu (pozn. s tátou), ale vzájemně to bylo takový spíš že jsem se bavila hlavně s mámou. Sice jsem tam byla s obouma, ale třeba jsem si víc povídala s mámou, s ním jsme se s tátou snažili nějak konverzovat, ale nebylo to takový upřímný.“
(NIK2 / obr. 4)

Ukázka: Partnerský vztah

„Ne, já jsem to myslela tak, že my jsme spolu byli dva roky a každej si ten vztah představoval trochu jinak. On to měl tak, že budu chvíli s tebou a pak zase budu s kámošema a pak zase chvíli s tebou. A já jsem ta, která by s tím klukem byla klidně i častěji. A pak jsme tady spolu rozebíraly ten obrázek a to jsem říkala, že momentálně jsem našla takovýho partnera, kterej stejně jako já nikoho nemá a máme jeden druhého a že to máme oba úplně stejně. Že v tomhle to je ideálně.“ (NIK6 / obr. 15)

Ukázka: Vztah s drogami

„Ten drak je droga, perník. On si mě vůbec nevšímá, ale já si ho všímám strašně moc. Je pro mě jako bůh.(...) takže on má nade mnou moc a já mám nad ním vlastně taky moc, ale je to těžký:/ (...) já jsem to malovala tak, jak jsem to zrovna cítila. A až pak mi došlo, že na tom fakt asi něco je, že nic nedělám, že zbraň sice proti němu mám, ale nějak po ní nešahám. (ALA1 / obr.3)

„Nevim, já k němu mám úplně zvláštní vztah (...) já nevim, vod tohohle obrázku mi začaly ty arteterapie hrozně dávat (...) Postupně se to vyvíjelo, pak začal hořet a prostě se mu odevzdávám. (...)A toho draka, jako ten drak je perník, jo? A já nevim, prostě, jsem tady nějak svázaná a je mi to fuk:((...) Na co jsme to přišli? Jo, že se chci vázat. Cítím radost, štěstí :/ Prostě jsem tam přikurtovaná ((melodie hlasu stoupá)), můžu odejít a nemusím.
(PAV1 / obr.5)

Téma 3: MINULOST A BUDOUCNOST

Obsahem arteterapeutických setkání byly také vzpomínky na zážitky z minulosti, kdy se dívkám častěji vracely obrazy, spojené s užíváním drog, anebo si vzpomínaly na své dětství.

Ukázka: Minulost

„Jo, na fotce jsou tři snímky, první jak se cítím, druhý jak se vidím, jak se nechci vidět, poslední jak bych se nechtěla vidět. Bylo to dost zajímavý, protože jsme si tam vyzkoušeli dostat do tý role, jak třeba nechceme skončit, jestli se třeba chci zpátky vrátit k drogám, jak se momentálně cítím a jak bych se v budoucnu chtěla vidět. Vyzkoušet si všechny ty tři role a to byl dost silnej zážitek, protože jsem si vybavila, jak jsem byla ve squatu, kdy jsem vypadala úplně šíleně, a představit si to zpět byl úplně šílený, když se to takhle vracelo pár dní. Když jsem si vzala zpátky do ruky tu buchnu (pozn. slangově injekční stříkačka), tak to ve mně vyvolalo hrozný pocity.“ (NIK3)

V terapeutickém programu, včetně arteterapie, se objevovalo i téma blízké budoucnosti. Plánování a výhledy na budoucnost jsou jistě běžné i v praxi sociální práce, kde za konkrétní příklad lze počítat např. metodu sociální rehabilitaci.

Ukázka: Budoucnost

„Mě to pomáhalo se zamyslet nad budoucností. Zamyslet se nad tím, jak se momentálně cítíme. A jaký jsou varianty do budoucna, jak to chceme. Prostě to nějak ztvárnit. A samozřejmě si vyzkoušet i tu roli toho špatného.“ (NIK8)

Téma 4: SEBEPREZENTACE A JAK NÁS VNÍMAJÍ DRUZÍ

Toto téma se ve focus group váže k zadání „já jako nějaká věc“ a „totemové zvíře“. Jelikož užívání drog v adolescentním věku nese zprávu pro ostatní, tj. k jaké skupině se osobně vztahují a součástí jaké sociální skupiny chci být, pak právě spojení s drogami silně vymezuje tuto sebe prezentaci mladistvých i v praxi sociální práce. Současně však přináší pro tuto cílovou skupinu i užitečnou informaci o tom, jak se tito klienti projevují navenek a jaké je jejich vlastní sebe prožívání.

Ukázka: Já jako nějaká věc

„Já si vzpomínám, že když jsme měly dělat to já jako nějaká věc, tak Nikola tam dělala toho jointa, a já jsem na ní za to měla hroznej vztek, že se vidí jak joint (obr.6.). A pak tam dokreslila ten kříž, a to mě úplně zahřálo, že to myslí úplně jinak než jsem to myslela já a že chce lidem pomáhat. Fakt jsem byla překvapená celou dobu, co o tom mluvila, protože bych to do ní v životě neřekla.“ (EMA3 / obr. 6)

Ukázka: Totemové zvíře

„Mě hrozně sedí ta liška k Nikole. To je prostě zvíře přesně stejný jako ona.“ (PAV4)

Téma 5: KOMUNIKAČNÍ STYL

Zde jsme se více přiblížily k interpretativní arteterapii, neboť jsme se pokusili z obrázku vyvodit určité abstraktnější skutečnosti. Jelikož výtvarné vyjádření bývá často i symbolické, vydáváme ve svém díle o sobě informaci v jazyce, který sice není jednoznačný, avšak interpretace tohoto sdělení může být i značně překvapivá. Dívky si byly většinou vědomy toho, jak komunikují a jaký je jejich vztah k okolnímu světu, avšak v určitých momentech zažívaly i něco pro ně dosud nového. Komunikace a komunikační styly jsou oblastí sociální práce velmi důležité, neboť podle nich lze dobře posoudit klienta a vyčíst z nich i jeho sociální vazby a kontext. Výtvarný jazyk pak tyto konvenční způsoby komunikace obohacuje.

Ukázka: Komunikační styl

„Já jsem právě chtěla říct, že ráda věci říkám přímo. Ale zároveň miluju metafory. Mě se hrozně líbí používat metafory v jakýkoliv situaci. Ne že se mi to i líp chápe, ale já jsem hroznej analytik, takže to jak si ještě musíš přebrat tu metaforu, tak já se v tom úplně vyžívám, mě to úplně baví. A zároveň je to i přímý. Nerada chodím okolo horký kaše, mě to přijde zbytečný“ (PAV5)

Zajímavý dialog o komunikačním stylu spolu vedly arteterapeutka a klientka Pavla.

Ukázka: Komunikační styl

PAV: když se baviš třeba s ATP o tý arteterapii, tak oni se nás snaží nějak nasměrovat a přitom je vám to jasný.

ATP: no něco si určitě o tom myslíme, ale zas na druhou stranu spíš chceme, abyste o něčem zauvažovaly, a něco z toho se váže k tomu obrázku..

PAV: protože ono jakmile se to začne vztahovat k tomu obrázku, tak já to tam hned už vidím, hnedka vidím tu věc, co to pro mě znamená. A než abych to opatřovala tím slizem, tak radši to řeknu znamená to to to to, je to tak tak tak a je mi v tom líp.

ATP: jenže to jsou ty tvoje prohlášení. Protože ono to samozřejmě znamená to to to a to. Ale ono to taky může znamenat to to to a to.

PAV: Ahááá

ATP: protože ta metafora je o tom, z jakýho úhlu se na to podíváš. A to je to, jak ti vždycky říkám, že jseš jak z Moravy, že máš ta velká prohlášení. Ale ty o tom druhej den už zase nevíš. (PAV6, ATP4)

Zde bych chtěla poukázat na zajímavou interpretaci arteterapeutky konkrétního obrázku málomluvné Katky. Jedná se o téma „souboj s drakem“, kde postava s ním bojující má jakýsi předvoj, a to tři ovečky na provázcích.

Ukázka: Komunikační styl

„No že to má ráda všechno pod kontrolou, že ráda tahá za šňůrky, možná že se jí dobře tahá za šňůrky, protože s určitýma věcmi nechodí ven. Že je taková tajemná, to jí k manipulaci trochu napomáhá, na druhou stranu to má i obrácenou stranu mince. Potřebuje to tak dělat, protože to jinak neumím nebo nemůžu. Pak potřebuju manipulovat s okolím, protože jsem třeba sama snadno manipulovatelná. Tak si držím tuhle roli, aby se mnou náhodou někdo nevorál. Radši budu napomáhat něčemu, s čím nesouhlasím, abych se nedostala do role oběti.“
(ATP3 / obr. 13)

3.3 DISKUZE VÝSLEDKŮ

Cílem mého zkoumání bylo ověřit, jakým způsobem se mohou arteterapeutické techniky osvědčit pro naplnění vybraných cílů sociální práce. Tyto cíle jsem přejala ze zkušeností některých arteterapeutů (CEJPKOVÁ, 2012), kteří ve své praxi vytipovali oblasti, kde by se arteterapeutické techniky mohly dobře uplatnit. Jedná se hlavně o navazování kontaktů, prohlubování komunikace, abreakci, rozehrání a zvýšení dynamiky skupiny, sdělování informací o sobě a orientaci ve vztazích.

Pro své zkoumání jsem si zvolila terapeutickou komunitu Cesta se sídlem

v Řevnicích, nedaleko Berouna. V diskuzi s klientkami jsem se snažila naplňovat vybrané cíle sociální práce a hledat pro jejich dosažení i nejvhodnější arteterapeutické techniky. Pracovala jsem s nimi formou focus group a svou výzkumnou práci jsem uskutečnila krátce před ukončením jejich terapeutického cyklu, kdy jsem se v diskuzi vracela k průběhu jejich turnusového arteterapeutického programu.

Jelikož se participantky vzájemně již dobře znaly, skupinová dynamika ve focus group mi usnadnila práci, neboť dívky se ve svých odpovědích vzájemně doplňovaly a vznikaly mezi nimi i delší názorové výměny. Usměrnily se i ve svých postřezích a korigovaly též své vzpomínky na starší dění v průběhu terapeutické komunity. To, že se vzájemně znaly, však bylo někdy i určitou nevýhodou, neboť, jak se domnívám, někdy spolu komunikovaly pouze ve skrytých narážkách, pro vnějšího pozorovatele nesrozumitelných, a občas mezi sebou přecházely také do překotného dialogu. Během focus group jsem při moderování diskuze usměrňovala dívky k vyjadřování postojů ke konkrétním zadáním, dílům i zpětným vazbám.

Za způsob zpracování dat získaných ve focus group jsem zvolila tematickou analýzu. Při zpracování dat jsem při analýze nakonec získala celkem 5 témat, jež mají návaznost na cíle mé práce, a to: tvorba a výtvor v arteterapii, vztahy, minulost a budoucnost, sebe prezentace a komunikační styl.

Pokud propojím témata z analýzy a oblasti cílů sociální práce z rozhovorů s arteterapeuty podle CEJPKOVÉ (2012), pak je cíl navázání kontaktu obsažen v tématu *sebe prezentace*, cíl prohloubení komunikace a abreakce v tématu *tvorba a výtvor v arteterapii*, cíl sdělení informací o sobě je obsažen v tématu *vztahy, minulost a budoucnost* a cíl orientace ve vztazích lze je zastoupen v tématu *vztahy*. Ukázalo se, že pouze cíl rozehrání a zvýšení dynamiky skupiny není snadné jednoznačně přiřadit pouze k jednomu z daných témat.

Z tematické analýzy jasně vyplynula uplatnitelnost arteterapie při naplňování všech vybraných cílů sociální práce s výjimkou zvýšení dynamiky skupiny, která se v datech jasněji neobjevila. Pouze s částečným pochopením se u dívek setkalo téma komunikačního stylu, kdy jsem se jich dotazovala, zda jsou schopny z průběhu vlastní tvorby a z následné reflexe vyvodit nové motivy pro svou komunikaci. Ukázalo se, že spíše došlo k neporozumění tomuto zadání. Osobně se domnívám se, že důvodem bylo i to, že více informací ohledně komunikačního stylu by bylo možné z daného výtvarného díla výtěžit, pokud by se k němu přistoupilo interpretativním arteterapeutickým

způsobem, jak se stalo v případě obrázku č. 13, u kterého interpretace komunikační styl autorky poodhalila.

Za slabší místo své práce považuji poměrně omezený soubor dat, což bylo způsobeno úbytkem klientek v komunitě Cesta v průběhu mé praxe. Focus group jsem díky tomu provedla s menším vzorkem participantek než jsem původně předpokládala. Počet klientek v terapeutickém cyklu byl původně šest, avšak v průběhu terapeutického cyklu byl u jedné z nich ukončen pobyt za hrubé porušení pravidel a druhá byla právě v den, kdy proběhla focus group, převezena do ústavu, kam měla být přemístěna po ukončení terapeutické komunity. Pokusila jsem se později provést i s touto účastnicí náhradní individuální rozhovor, avšak krátce před mou plánovanou návštěvou diagnostického ústavu v Hodkovičkách odsud dívka utekla, a pak už jsem ji před dokončením své práce nezastihla.

Pro docílení komplexnějšího vzorku dat, s větší spolehlivostí postihujícího opakující se vzorce v tematické analýze, by bylo třeba provést další rozhovory ve focus group s klienty následujících turnusů terapeutické komunity Cesta, což bylo pro mě z časových důvodů již neuskutečnitelné.

V mé dílčí rešerši jsem hledala studie, v nichž autoři použili též kombinaci metod focus group a tematické analýzy při svých výzkumech v sociální oblasti. Nalezla jsem následující studie, jež splňovaly dané požadavky. Jedná se o práci autorů AMBROSE-MILLER a ASHCORFT z roku 2016, dále autorek BRAUNOVÉ a WILKINSONOVÉ v jejich studii z roku 2003 a též KEANE, LINCOLN a SMITH z roku 2012.

Jsem si vědoma toho, že při arteterapeutické práci v Cestě, z níž vycházím v praktické části své práce, nebyla uplatňována pouze arteterapie v užším slova smyslu, ale také artefiletické postupy. Z důvodu sjednocení obou termínů jsem však uváděla ve všech případech pojem „arteterapie“. Terminologickou záludností je, že arteterapie ve svém nejširším pojetí zahrnuje všechny expresivní kreativní postupy pomáhající člověku, a to včetně artefiletiky.

4 ZÁVĚR

V teoretické části bakalářské práce jsem shromáždila obecné informace o sociální práci a arteterapii a o jejich cílech a metodách. Zmapovala jsem jejich společné cílové skupiny a věnovala jsem se též vzdělání u obou profesí. Zmínila jsem také zvláštní případ propojení obou oborů ve vzdělávání, a to v kapitole o supervizi sociálních pracovníků, kdy lze do procesu zapojit i prvky arteterapie.

Hlavním výzkumnou otázkou mé práce bylo ověřit v praxi, zda je možné za pomoci arteterapeutických technik naplňovat vybrané cíle sociální práce, případně zjistit, zda jimi mohou být určitým způsobem podpořeny. Vycházela jsem z arteterapeutických sezení v léčebné komunitě pro adolescenty ohrožené drogovou závislostí Cesta, kde jsem se účastnila arteterapeutického programu a v závěrečné fázi terapeutického cyklu jsem s klientkami uspořádala focus group. Cílem mé práce v komunitě bylo analyzovat osobní zkušenosti dívek z arteterapeutických setkání v průběhu celého turnusu a posoudit, zda při nich došlo k uskutečnění anebo podpoře naplňování vybraných cílů sociální práce.

Výsledkem zkoumání je, že v rámci mé studie arteterapie naplňuje následující cíle sociální práce:

- navázání vztahu s klientem
- orientaci v jeho osobních vztazích
- sdělování informací o sobě včetně jeho minulosti i plánů do budoucnosti
- abreakci, která napomáhá emočnímu zpracování, uvolnění a posléze usnadňuje také vzájemnou spolupráci
- prohloubení komunikace, neboť výtvarné dílo zde funguje mj. i jako neverbální komunikační prostředek

Za výhodu užití focus group považuji to, že si participantky ve skupině vzpomněly na mnohem více detailů ze starších událostí v terapeutické komunitě, neboť se vzájemně podporovaly i doplňovaly, a současně své odlišné postoje či názory na již proběhlé události vzájemně konfrontovaly. Volbu focus group v konečném výsledku považuji za přínosnější, než kdybych prováděla individuální rozhovory se všemi klientkami. Za určitou nevýhodu tohoto postupu lze považovat skutečnost, že arteterapie tvořila jen zlomek z celkového programu komunity, a tak nebylo pro dívky vždy snadné zaměřit se na okruh svých zkušeností pouze z oblasti arteterapie. Snažila jsem se tuto skutečnost

eliminovat tím, že jsem participantky ve focus group motivovala k popisování a rozboru konkrétních výtvarných děl, čímž jsem vyloučila obecné a neadresné diskuze. Reprodukce obrázků, které jsou výslovně zmíněny ve focus group, jsem připojila v příloze č. 1.

Ve své práci zkoumám součinnost oborů sociální práce a arteterapie a zaměřuji se v ní na případy, kdy je jejich vzájemná spolupráce obohacující a synergická. V praxi se obě tyto odborné specializace setkávají na pracovištích, kde se spolupracuje v multidisciplinárních týmech, avšak většinou tyto dvě odbornosti nezastupuje pouze jedna osoba. A právě zde vidím určitý potenciál, jak dále rozvíjet práci sociálních pracovníků a podporovat v nich tvořivého ducha, což se poté pozitivně odrazí i v jejich přístupu ke klientům.

Bezesporu záleží také na osobnosti a zkušenostech sociálního pracovníka, zda je ochoten či schopen arteterapeutické techniky zařadit do svého profesního vybavení. Ideálně by je mohl uplatňovat sociální pracovník, jenž si rozšířil své vzdělání o arteterapeutický sebezkušenostní výcvik, který mu umožní porozumět hlouběji účinkům výtvarného projevu.

Věřím, že v budoucnosti se najde více prostoru pro výtvarnou tvorbu v oblasti vzdělávání pomáhajících profesionálů, a to zvláště sociálních pracovníků, neboť se zde nabízí cesta, která je přístupná a podpůrná bez ohledu na výtvarný talent. Domnívám se, že je třeba pouze překonat pochybnosti o sobě, že neumíme kreslit či malovat, jež nám mohly být vštípeny již při výuce na základní škole, kde se kladl důraz hlavně na přesnost reálného zobrazení. Předpokládám, že tento fakt je jedním z určujících faktorů, jež brání širšímu využití arteterapie v mnoha oborech a taktéž v sociální práci. Začlenění arteterapie do oborové praxe by značně napomohlo právě to, kdyby se systematicky rozvíjel její výzkum a byly publikovány praktické výsledky, jež by prokazovaly její účinnost.

Seznam literatury:

DENNEY, David. *Social policy and social work*. New York: Oxford University Press, 1998. ISBN 0-19-878149-0

GÉRINGOVÁ, Jitka. *Pomáhající profese: tvořivé zacházení s odvrácenou stranou*. Praha: Triton, 2011. 200 s. ISBN 978-80-7387-394-3

HARTL, Pavel. Poradenství. In: Oldřich MATOUŠEK. *Metody a řízení sociální práce*. 2003, Praha: Portál, s. 83-114. ISBN 978-80-7178-548-2

HAVRÁNKOVÁ, Olga. Skupinová práce. In: Oldřich MATOUŠEK. *Metody a řízení sociální práce*., Praha: Portál, 2003, s. 153-167. ISBN 978-80-7178-548-2

HAVRDOVÁ, Zuzana. *Kompetence v praxi sociální práce*. Praha: Osmium, 1999. 167 s. ISBN 978-80-902081-8-5

HAVRDOVÁ, Zuzana. Úvod. In: *Sešit sociální práce*. Praha: MPSV, 2015. 50 s. ISBN 978-80-7421-087-7

JANEČKOVÁ, Hana. Sociální práce se starými lidmi. In: Matoušek, O., Kolářková, J., Kodymová, P. (eds.) *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. 2. vyd., Praha: Portál, 2010, s.163-190. ISBN 978-80-7367-818-0

JUNG, Carl Gustav. *Archetypy a nevědomí: výbor z díla II*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1997. 437 s. ISBN 80-858-801-3

KINKOR, Milan. Komunitní práce. In: Matoušek, O.: *Metody a řízení sociální práce*. 2003, Praha: Portál, s. 251-267. ISBN 978-80-7178-548-2

KALINA, Kamil. *Terapeutická komunita*. Praha: Grada, 2008. 400 s. ISBN 978-80-247-2449-2

KŠAJT, František. *Hovory arte*. Červený Kostelec: Pavel Melvart, 2015. 264 s. ISBN 978-80-7465-132-8

KVĚTENSKÁ, Daniela. *Úvod do sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus, Univerzita Hradec Králové, 2007. 109 s. ISBN 978-80-7041-860-4

LEWIS-WILLIAMS, David. *Mysl v jeskyni*. Přeložila Alena FALTÝSKOVÁ. Praha: Academia, 2007. 402 s. ISBN 978-80-200-1518-1

LHOTOVÁ, Marie. *Proměny výtvarné tvorby v arteterapii*. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2010. 199 s. ISBN 978-80-7394-209-0

LIEBMANN, Marian. *Skupinová arteterapie*. Překlad Johana ELISOVÁ. 2. vyd., Praha: Portál, 2010. 280 s. ISBN 978-80-7367-729-9

LUCKÁ, Yvonna. Krizová intervence. In: Oldřich MATOUŠEK. *Metody a řízení sociální práce*. 2003, Praha: Portál, s. 119-129. ISBN 978-80-7178-548-2

MAHROVÁ, Gabriela a VENGLÁŘOVÁ Martina a kol. *Sociální práce s lidmi s duševním onemocněním*. Praha: Grada, 2008. 176 s. ISBN 978-80-247-2138-5

MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Základy sociální práce*. 2001, Praha: Portál. 312 s. ISBN 978-80-7178-473-7

MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. 2003, Praha: Portál 384 s. ISBN 978-80-7178-548-2

MATOUŠEK, Oldřich, KOLÁČKOVÁ, Jana, KODYMOVÁ, Pavla (eds.). *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. 2. vyd., Praha: Portál, 2010. 352 s. ISBN 978-80-7367-818-0

MATOUŠEK, Oldřich a PAZLAROVÁ, Hana a kol. *Podpora rodiny*. Praha: Portál, 2014. 176 s. ISBN 978-80-262-0697-2

MÜLLEROVÁ, Pavla, MATOUŠEK, Oldřich a VONDRÁŠKOVÁ Andrea. Sociální práce s uživateli drog. In: Oldřich MATOUŠEK, Jana KOLÁČKOVÁ a Pavla KODYMOVÁ (eds.). *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. 2. vyd., Praha: Portál, 2010, s. 211-226. ISBN 978-80-7367-818-0

NAVRÁTIL, Pavel. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Zeman, 2001. 168 s. ISBN 978-80-9030-700-0

SPITZER, Manfred. *Digitální demence*. Brno: Host, 2014. 344 s. ISBN 978-80-7294-872-7

ŠICKOVÁ-FABRICI, Jaroslava. *Základy arteterapie*. Praha: Portál, 2002 167 s. ISBN 80-7178-616-0

VYMĚTAL, Jan. *Obecná psychoterapie*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství J. Kocourek, 1997. 295 s. ISBN 80-86123-02-2

WILKINSON, Sue: Focus group. In: David SILVERMAN, ed. *Qualitative Research: Theory, Method and Practice*. London: Sage, 2002, 2nd ed. 181-203. ISBN 0-7619-4934-8

Periodika:

AMBROSE-MILLER, W. a ASHCROFT, W.: Challenges Faced by Social Workers as Members of Interprofessional Collaborative Health Care Teams. *Health & Social Work*. 2016 (41) 2, 101-109, ISSN 0360-7283

BRAUN, Virginia a CLARKE, Victoria. Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*. 2006, **3** (2), 77–101. ISSN 1478-0895

BRAUN, Virginia, WILKINSON, Sue: Liability or asset? Women talk about the vagina. *Psychology of women Section Review*. 2003, **5** (2), 28-42. ISSN 2396-8796

KLORER, Gussie. Expressive Therapy for Severe Maltreatment and Attachment Disorder, překlad do slovenštiny Lucia Šimončičová. *Arteterapie*. 2014, č. 36, 16–32. ISSN 1214-4460

KEANE, S., LINCOLN, M., SMITH, T.: Retention of allied health professionals in rural New South Wales: a thematic analysis of focus group discussions. *BMC Health Services Research*. 2012, ISSN 1472-6963

NAVRÁTIL, Pavel a Libor MUSIL. Sociální práce s příslušníky menšinových skupin. *Sociální studia*, Fakulta sociálních studií MU Brno. 2000, č. 5, 127-163. ISSN 1212-365X

VODIČKOVÁ, Veronika. Využití arteterapie při práci s klienty na dětském a dorostovém oddělení Psychiatrické nemocnice Bohnice. *Arteterapie* 2014, č. 36, 5-14. ISSN 1214-4460

Diplomové práce:

BŘEŇOVÁ, Marta: *Zkušenost žen a mužů se šikanou na pracovišti: Tematická analýza*. Diplomová práce. Brno, 2012. Masarykova univerzita. Fakulta sociálních věd. Katedra psychologie. Vedoucí: Mgr. Kateřina Zábrodská, Ph.D.

CEJPKOVÁ, Dana: *Využitelnost arteterapeutických technik v sociální práci*, Diplomová práce. Č. Budějovice, 2012. Teologická fakulta Jihočeské univerzity. Vedoucí: Mgr. Markéta Elichová, Ph.D.

JAROŠOVÁ, Renata: *Arteterapie, artefiletika jako možnost rozvoje tvořivosti ve výchově a vzdělání*. Diplomová práce. Praha: 2008. Univerzita Karlova. Filosofická fakulta. Katedra pedagogiky. Vedoucí: PhDr. Hana Krykorková, Csc.

Slovníky:

MATOUŠEK, O.: *Slovník sociální práce*, Praha: Portál, 2008, 2. přeprac. vyd., s. 27, 161, ISBN 978-80-7367-368-0

Internetové zdroje:

Definition of Profession. *American art therapy association* [online]. [cit. 24. 6. 2017] Dostupné z: https://www.arttherapy.org/upload/2017_DefinitionofProfession.pdf

Thematic Analysis. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida): Wikipedia Foundation, strana naposledy editována 14 May 2017 [cit. 28. 6. 2017]. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Thematic_analysis

Focus groups. In: Wikipedia: otevřená encyklopedie [online]. St. Petersburg (Florida): Wikipedia Foundation, 2001-, strana naposledy editována 26.11. 2016 [cit. 26. 6. 2017]. Česká verze. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Focus_groups

Arteterapeutická supervize. *Česká arteterapeutická asociace* [online]. [cit. 23. 7. 2017] Dostupné z: <https://www.arteterapie.cz/profese-arteterapeut/supervize>

Podíl malých Romů v dětských domovech se zvyšuje. Šanci na osvojení mají výrazně menší než ostatní děti. Romea [online]. 2015, 2.11. Datum poslední revize [cit. 20.6. 2017] Dostupné z: <http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/pocet-malych-romu-se-v-detskych-domovech-nesnizuje-sanci-na-osvojeni-maji-vyrazne-mensi-nez-ostatni-deti>

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: Obrázky klientek

Příloha č. 2: Vysvětlivky paralingvistických značek

Příloha č. 1

obr. 1

obr.2

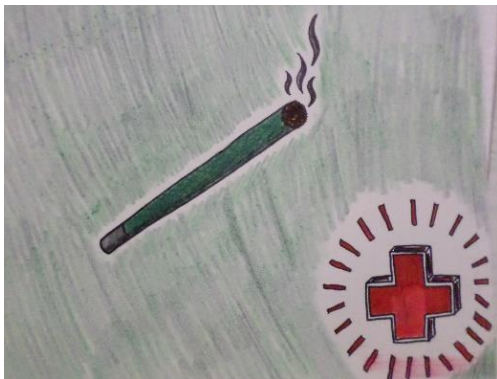
obr. 3

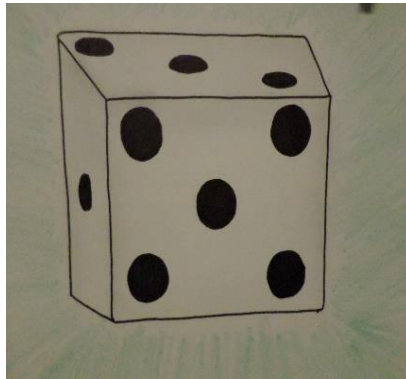
obr.4

obr.5

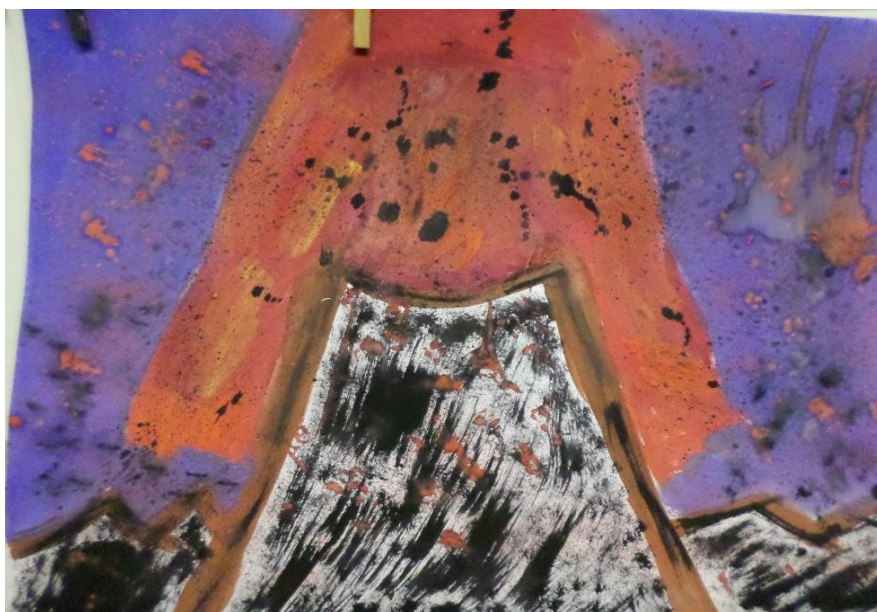
obr.6

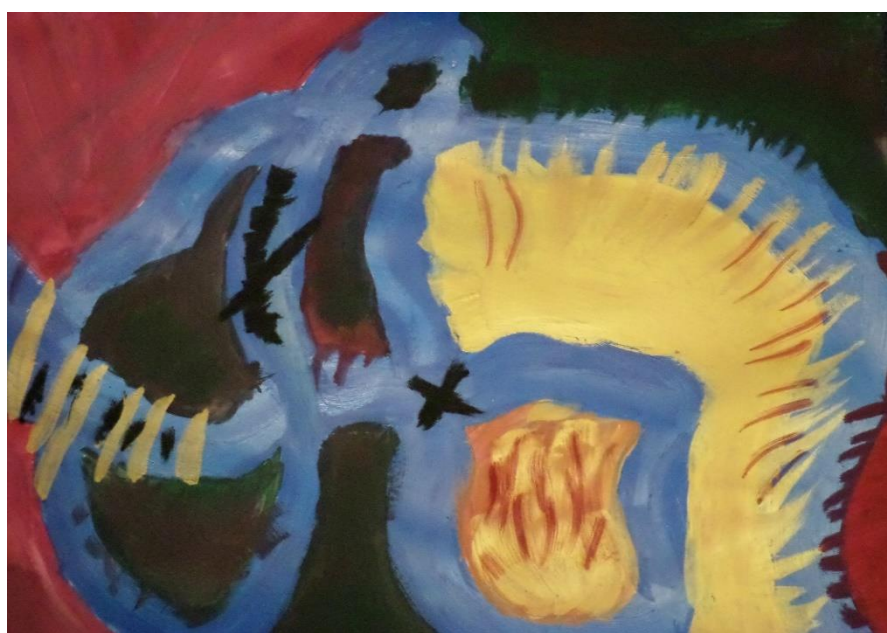
obr.7

obr.8

obr.9

obr. 10

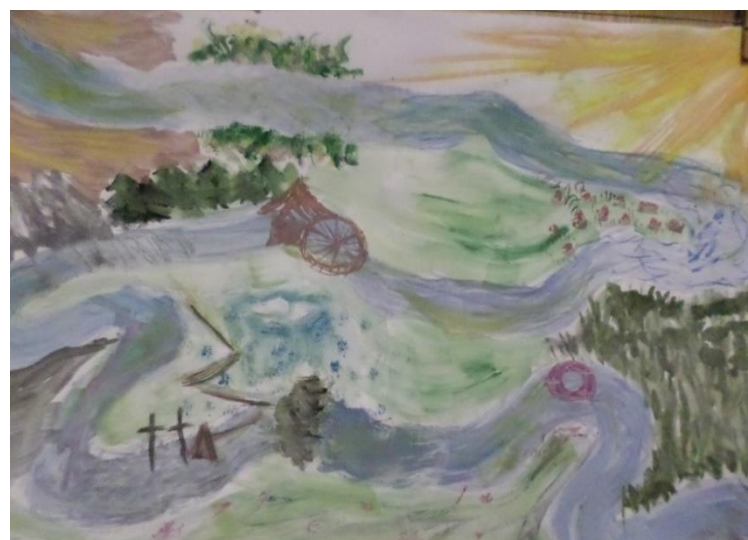
obr. 11

obr.12

obr. 13

obr. 14

obr. 15

obr. 16

obr. 17

Příloha č. 2

Pomocné značky:

:D smích

:) vesele

:/ vážně

(..) pauza ve výroku

(.) změna kadence

Jééé akcent v mluveném projevu

Další poznámky:

((spontánně))

((pauza))

((zamyšleně))

((nervózně))

((skáče do řeči))

((velmi pomalu))

((odkašle si))

((pláče))

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno a příjmení autorky: Markéta Blochová

Studijní program: Sociální politika a sociální práce

Studijní obor: Sociální práce se zaměřením na komunikaci a aplikovanou psychoterapii

Název práce: Využití arteterapeutických technik k naplnění cílů sociální práce

Počet stran (bez příloh): 71

Celkový počet stran příloh: 8

Počet titulů české literatury a pramenů: 32

Počet titulů zahraniční literatury a pramenů: 6

Počet internetových odkazů: 5

Vedoucí práce: Mgr. Martin Kuška, Ph.D.

Rok dokončení práce: 2017

Evidenční list knihovny

Souhlasím s tím, aby má bakalářská/diplomová práce byla využívána ke studijním účelům.

V Praze, dne: 28.7.2017

Markéta Blochová

Uživatel/ka potvrzuji svým podpisem, že pokud tuto bakalářskou/diplomovou práci využiji ve své práci, uvedou ji v seznamu literatury a budou ji řádně citovat jako jakýkoliv jiný pramen:

Jméno, příjmení	Adresa	Datum	Podpis

**Posudek vedoucího/oponenta bakalářské/diplomové práce
na Pražské vysoké škole psychosociálních studií**

Jméno a příjmení studenta/ky: Markéta Blochová

Obor studia: Sociální práce se zaměřením na komunikaci a aplikovanou psychoterapii

Název práce: Využití arteterapeutických technik k naplnění cílů sociální práce

Vedoucí/oponent* práce: PhDr. Martin Kuška, Ph.D.

Technické parametry práce:

Počet stránek textu (bez příloh): 71

Počet stránek příloh: 8

Počet titulů v seznamu literatury: 43 (34 CZ, 9 zahr., 5 i-net)

0**	1	2	3	4
-----	---	---	---	---

Výběr tématu

Závažnost tématu

		x		
--	--	---	--	--

Oborová příslušnost tématu

	x			
--	---	--	--	--

Originalita tématu a jeho zpracování

	x			
--	---	--	--	--

Formální zpracování

Jazykové vyjádření (respektování pravopisné normy, stylistické vyjadřování, zvládnutí odborné terminologie)

		x		
--	--	---	--	--

Práce s odbornou literaturou a prameny (citace, parafráze, odkazy, dodržení norem pro citace, cizojazyčná literatura)

	x			
--	---	--	--	--

Formální zpracování (jasnost tématu, rozčlenění textu, průvodní aparát, poznámky, přílohy, grafická úprava)

	x			
--	---	--	--	--

Metody práce

Vhodnost a úroveň použitých metod

		x		
--	--	---	--	--

Využití výzkumných empirických metod

		x		
--	--	---	--	--

Využití praktických zkušeností

	x			
--	---	--	--	--

Obsahová kritéria a přínos práce

Přístup autora k řešené problematice (samostatnost, iniciativa, spolupráce s vedoucím práce)

	x			
--	---	--	--	--

Naplnění cílů práce

	x			
--	---	--	--	--

Vyváženost teoretické a praktické části v daném tématu

	x			
--	---	--	--	--

** 0 – nehodnoceno; 1 – výborně; 2 – velmi dobře; 3 – dobře; 4 – neprospěl/a

Návaznost kapitol a subkapitol

	x			
--	---	--	--	--

Dosažené výsledky, odborný vklad, použitelnost výsledků v praxi

	x			
--	---	--	--	--

Vhodnost prezentace závěrů práce (publikace, referáty, apod.)

		x		
--	--	---	--	--

Otázky a náměty k diskusi při obhajobě:

Jaký výzkum by autorka navrhovala pro prokázání účinnosti arteterapie? Otázkou navazuji na poslední slova její bakalářské práce.

Celkové hodnocení práce (klady, nedostatky):

Předkládaná bakalářská práce se zabývá možnostmi využití dílčích arteterapeutických technik pro dosahování konkrétních cílů sociální práce. Teoretická část komentuje vymezení obou zmíněných přístupů se zřetelem k tuzemské praxi a nepostrádá ani zahraniční vstupy. Autorka účelně sleduje svůj cíl, který spočívá ve zmapování překryvů a rozdílů domén arteterapie a sociální práce, včetně cílových skupin, se kterými pracují. Neopomíjí ani důležitou součást problematiky, kterou je vzdělávání sociálních pracovníků. Všímá si i aktuálních směrů, jako jsou terapie uměním (art for therapy) či artpsychoterapie.

Praktická část představuje praxi detašovaného pracoviště diagnostického ústavu. Kvalitativní výzkumnou sondou směřovanou k tamější terapeutické komunitě autorka vhodně ilustruje danou problematiku na empirických datech narativních i vizuálních.

Práce byla evidentně sepsána na základě velkého osobního zaujetí autorky pro dané téma. Pozitivně hodnotím také inovativní a přemýšlivý přístup, který na základě bytelných teoretických i empirických základů otevírá alternativní způsoby dosahování standardních cílů v pomáhajících profesích.

Předkládaná bakalářská práce splňuje všechny požadavky kladené na tento typ prací.

Doporučení k obhajobě: doporučuji / ~~nedoporučuji~~*

Navrhovaná klasifikace: výborně až velmi dobře, dle výsledku obhajoby

Datum, podpis: 12. 9. 2017

*
nehodící se, škrtněte

**Posudek oponenta bakalářské práce
na Pražské vysoké škole psychosociálních studií**

Jméno a příjmení studentky: Markéta Blochová

Obor studia: Sociální politika a sociální práce

Název práce: Využití arteterapeutických technik k naplnění cílů sociální práce

Oponent práce: Mgr. Lucie Vacková Ph.D.

Technické parametry práce:

Počet stránek textu (bez příloh): 71

Počet stránek příloh: 8

Počet titulů v seznamu literatury: 38

0**	1	2	3	4
-----	---	---	---	---

Výběr tématu

Závažnost tématu

	x			
--	---	--	--	--

Oborová příslušnost tématu

	x			
--	---	--	--	--

Originalita tématu a jeho zpracování

	x			
--	---	--	--	--

Formální zpracování

Jazykové vyjádření (respektování pravopisné normy, stylistické vyjadřování, zvládnutí odborné terminologie)

	x			
--	---	--	--	--

Práce s odbornou literaturou a prameny (citace, parafráze, odkazy, dodržení norem pro citace, cizojazyčná literatura)

	x			
--	---	--	--	--

Formální zpracování (jasnost tématu, rozčlenění textu, průvodní aparát, poznámky, přílohy, grafická úprava)

	x			
--	---	--	--	--

Metody práce

Vhodnost a úroveň použitých metod

	x			
--	---	--	--	--

Využití výzkumných empirických metod

	x			
--	---	--	--	--

Využití praktických zkušeností

	x			
--	---	--	--	--

Obsahová kritéria a přínos práce

Přístup autora k řešené problematice (samostatnost, iniciativa, spolupráce s vedoucím práce)

x				
---	--	--	--	--

Naplnění cílů práce

	x			
--	---	--	--	--

Vyváženost teoretické a praktické části v daném tématu

	x			
--	---	--	--	--

Návaznost kapitol a subkapitol

	x			
--	---	--	--	--

** 0 – nehodnoceno; 1 – výborně; 2 – velmi dobře; 3 – dobře; 4 – neprospěl/a

Dosažené výsledky, odborný vklad, použitelnost výsledků v praxi

	x			
--	---	--	--	--

Vhodnost prezentace závěrů práce (publikace, referáty, apod.)

		x		
--	--	---	--	--

Otázky a náměty k diskusi při obhajobě:

- 1) Vysvětlíte rozdíl mezi arteterapií a artefiletikou.
- 2) Jaké lze najít shody a rozdíly mezi cíli arteterapie v porovnání s cíli sociální práce?
- 3) Popište obtížné body Vašeho kvalitativního výzkumu.

Celkové zhodnocení (klady a nedostatky):

Autorka bakalářské práce se zabývá významným psychosociálním tématem, v němž hledá odpověď na otázku, jakým způsobem lze využít arteterapeutické techniky v sociální práci. V teoretické části bakalářské práce autorka nejprve vymezuje klíčové pojmy, dále pak představuje cíle a metody sociální práce a arteterapie, hledá jejich možné inspirativní průniky. Podrobněji se zabývá cílovými skupinami sociálních pracovníků a arteterapeutů, stejně tak i vzděláním sociálních pracovníků, možnostmi jak lze získat rozšiřující arteterapeutickou sebezkušenost a výcvik. V závěru teoretické části pak autorka mapuje požadavky na vzdělání akreditovaných supervizorů využívajících arteterapeutické postupy ve skupinové i individuální práci v oblasti pomáhajících profesí a zamýšlí se nad aktuální situací v České republice. V praktické části bakalářské práce autorka předkládá kvalitativní výzkum, jehož cílem bylo zjistit, jak mohou arteterapeutické techniky přispět ke stanoveným cílům sociální práce v terapeutické komunitě (např. při navazování kontaktů mezi členy skupiny, podpoře komunikace, abreakce, zvýšení dynamiky skupiny, sdílení informací, zlepšení orientace ve vztazích atd.).

Zvolené téma souvisí se studovaným oborem a přináší obohacující vhled do každodenní reality sociálních pracovníků. Autorka prokázala schopnost propojit teorii s praxí, kriticky a s odstupem nahlédla realizovaný výzkum. Předložená bakalářská práce splňuje po stránce obsahové, formální i gramatické nároky na ní kladené.

Doporučení k obhajobě: doporučuji

Navrhovaná klasifikace: výborně

Datum, podpis: 5/9 2017

Mgr. Lucie Vacková Ph.D.